

ภาคผนวก ก

อภิธานศัพท์ด้านคุณธรรม และความบกพร่องของผู้รายงาน

อภิธานศัพท์ด้านคุณธรรม (التعديل) และความบกพร่อง (الجرح) ของผู้รายงาน

1. ศัพท์บัญญัติด้านคุณธรรม (التعديل)

คำศัพท์	ความหมาย
“ยิเกาะฮุ” (ثقة)	ผู้รายงานที่มีคุณธรรมและมีความจำที่ดีเลิศ
ยับตุณ (بُتّ)	ผู้รายงานที่มีจิตใจหนักแน่น มีลึนที่หนักแน่น จดบันทึกได้อย่าง แม่นยำ และอยู่ในระดับหุจญะฮุ
หาฟิศ และฎอบฎิฏ (حافظ و ضابط)	ผู้รายงานที่มีความจำดีเยี่ยม และจดจำหะดีษอย่างแม่นยำ ซึ่งทั้งสองคำ นี้ยังไม่เพียงพอที่จะให้ความน่าเชื่อถือ เมื่อทั้งสองไม่ปรากฏร่วมกัน ด้วยกับคำว่า “ฮัดลฺ” การมีคุณธรรม
กะอันนะฮุ มุศหัฟ (كأنه مصحف)	เป็นการเปรียบเทียบว่านักรายงานเป็นผู้ที่มีความจำดีเยี่ยม และเป็นผู้ที่ มีความประณีตในการรายงาน
หุจญะฮุ (حجة)	ผู้รายงานที่มีระดับเหนือกว่าคำว่า ยิเกาะฮุ
เศาะดุค (صدق)	ผู้รายงานที่มีความถูกต้องในด้านการใช้สำนวนโวหารในการรายงาน โดยที่ไม่ถึงขั้นระดับที่ยิเกาะฮุ
มะหฺลละฮุ อุกศิดุก (محلله الصدق)	คำที่ชี้ให้เห็นว่าผู้ที่อยู่ในสถานะนี้ หรือระดับนี้จะใช้กับผู้ที่มีความ สัจจะ
มุกอริบุดหะดีษ (مقارب الحديث)	หะดีษของผู้รายงานมีความใกล้เคียงกับหะดีษของผู้รายงานอื่นๆ
ลา บะฮุสะ บิฮิ และ ลัยสะ บิฮิ บะฮุสะ (لا بأس به وليس به بأس)	ทั้งสองคำนี้อยู่ในระดับเดียวกับคำว่า ฮัดลฺเศาะดุค (الصدق)
ศอลิหุลหะดีษ صالح الحديث	อัลสะกอวีฮ์ ได้ระบุว่าธรรมเนียมปฏิบัติของบรรดาปราชญ์นั้นจะใช้ คำนี้กับผู้ที่ศอลิหฺ (الصالحية) โดยที่พวกเขาจะใช้ในด้านของศาสนา ส่วน ข้าพเจ้าจะใช้คำนี้กับหะดีษที่ใช้ได้ (الصالحية) โดยกำหนดขอบเขต และ มีการห้ามด้วยกับคำนี้”
ชัยคุ (شيخ)	อยู่ในระดับที่สามของการตะอูดีลในทัศนะของอิบนุ อะบีฮาติม หมายถึง หะดีษของเขาได้รับการจดบันทึก และก็ได้รับการพิจารณา

อิลลา ศิดดู มาฮูว่า (إلى صدق ما هو)	ผู้รายงานไม่มีความห่างไกลจากความสัจจะ (ถูกต้อง)
--	---

2. ศัพท์บัญญัติด้านความบกพร่อง (الجرح)

คำศัพท์	ความหมาย
สูอ อัลหิฟฎุ (سوء الحفظ)	ผู้รายงานไม่สามารถให้นำหน้ากตัตสันในด้านที่ถูกเหนือกว่าด้านที่ผิดได้ หมายถึง มีความจำที่แย่
อัลมุคอะละพะฮุ (المخالفة)	ผู้รายงานได้รายงานหะดีษขัดแย้งกับผู้ที่มีความน่าเชื่อถือมากกว่าเขา
อัลวะฮุม (الوهم)	ผู้รายงานได้รายงานด้วยกับความผิดพลาด และความเข้าใจผิดจึงทำให้สะนัคมุรส์ลกลายเป็นสะนัคมุตตะฮิล จากหะดีษเมากูฟกลายเป็นหะดีษมัรฟูอ เป็นต้น
อัลฆอฟละฮุ (الغفلة)	ผู้รายงานไม่มีความประณีตในการซึ่งใจว่าสิ่งใดถูกและสิ่งใดผิดในการรายงาน ซึ่งบางครั้งผู้รายงานที่มีความหลงลืมอย่างหนักโดยการหะดีษขึ้น และรายงานหะดีษนั้นๆ ให้กับผู้ฟัง
อัดตัตลีลิส (التدليس)	อัดตัตลีลิส หมายถึง การปกปิด อำพราง กล่าวคือผู้รายงานได้รายงานจากอาจารย์คนหนึ่งทั้งที่หะดีษนั้นเขาไม่ได้ยินจากอาจารย์ท่านนั้น โดยใช้สำนวนที่คลุมเครือไม่ชัดเจน เช่นกล่าวว่า "أَنْ فَلَانَ" หรือ "عَنْ فَلَانَ"
กัศเราะฮุ อัลอิรสาละ (كثرة الإرسال)	ผู้รายงานได้รายงานหะดีษแบบมุรส์ล (การรายงานข้าม) เป็นจำนวนมาก
พะหุซุลฆะละลิต (فحش الغلط)	ผู้รายงานมีความผิดพลาดอย่างน่าเกลียดในการรายงาน ซึ่งความผิดพลาดนี้ทำให้มีผลต่อการสนับสนุนสายรายงานอื่น ซึ่งไม่สามารถสนับสนุนหรือรับการสนับสนุนจากหะดีษอื่นๆ ได้ หากรายงานเพียงคนเดียวจะถูกนับว่าเป็นหะดีษมุนกัร เช่นเดียวกันกับการรายงานของผู้ที่ปรากฏคุณลักษณะฟิสุก และมีความหลงลืมอย่างหนัก
ลัยสะ บิเกาะวีย (ليس بقوي)	ปฏิเสธถึงความเข้มแข็งของผู้รายงาน (ในด้านความจำ) ในกรณีที่ยังไม่ยืนยันถึงความเกื้ออึฟของผู้รายงานอย่างแน่ชัด
ฎะอึฟ อัลหะดีษ (ضعيف الحديث)	หะดีษที่ผู้รายงานนั้นรายงานฎะอึฟ

ลียัน (لِين)	ผู้รายงานมีความจำที่ไม่ดีในการรายงานหะดีษ
ลิกฎาะอฟี มาฮูวะ (للضعف ما هو)	ผู้รายงานที่ไม่มีความห่างไกลจากความเงาะอฟี
ตะฆอยยัร บิอาเคาะ เราะฮฺ (تَغَيَّرَ بِأَخْرَهُ)	ผู้รายงานที่มีความจำดี และการเก็บรักษาหะดีษของเขานั้น ได้ขาด หายไปในช่วงท้ายของอายุของเขา
ตะอริฟ วะตุนกีร (تَعْرِفُ وَتُنَكِّرُ)	ผู้รายงานที่บางครั้งเป็นผู้ที่เป็นมุนกัร (مُنَاكِر) และบางครั้งเป็นผู้ที่ เปิดเผย (มีชื่อเสียง) (مَشَاهِير)
วาฮิน บิมัรเราะฮฺ (واهِ عَمْرَةَ)	ผู้รายงานได้รายงานผิดพลาดในบางครั้ง
ลียะสะ บิยิกะฮฺ วะลามะฮฺมุณ (لَيْسَ بِثِقَّةٍ وَلَا مَأْمُونٍ)	ไม่มีเกาะฮฺ และไม่มีสิ่งจะเป็นคำศัพท์ที่เจาะจงใช้ในด้านการญูรหฺหรือ การวิจารณ์ผู้รายงานที่รุนแรง
ลียะสะ บิชีฮฺ (لَيْسَ بِشَيْءٍ)	ผู้รายงานรายงานหะดีษจำนวนไม่มาก ซึ่งคำนี้จะใช้ในการวิจารณ์อย่าง รุนแรงต่อผู้รายงานหะดีษ
มัสตุร (مَسْتُور)	ผู้รายงานไม่ถูกระบุว่าเป็นผู้ใด และไม่ถูกกล่าวถึงประวัติของเขา
มัจญูฮฺ (مَجْهُول)	ผู้รายงานไม่เป็นที่รู้จักของบรรดานักหะดีษโดยทั่วไป
ตะเราะฮฺกุฮฺ (تَرَكَوْهُ)	ปรากฏความบกพร่องหลายด้านในตัวผู้รายงาน
ฟีฮฺ นะฆูร (فِيهِ نَظَرٌ)	หมายถึง ต้องพิจารณาอย่างหนัก เป็นคำศัพท์เฉพาะของอัลบุกอริยฺ ที่ ใช้ในการวิจารณ์ผู้รายงาน ซึ่งคำนี้ใช้คำผู้รายงานคนใด หมายความว่า หะดีษของเขาจะมีสามารถนำมาใช้เป็นหลักฐานได้
ยัสริก อัลหะดีษ (يَسْرِقُ الْحَدِيثَ)	ผู้รายงานรายงานหะดีษนั้นเพียงคนเดียว (ไม่มีผู้อื่นร่วม) โดยการ โกหก และอ้างว่าเขาได้รับหะดีษมาจากการรับฟังจากอาจารย์ หรือว่า ผู้รายงานหะดีษนั้นเป็นที่รู้จัก ซึ่งผู้รายงานอื่นๆ ที่อยู่ในสายรายงาน เดียวกับเขาให้ทัศนะว่าเขาเป็นผู้ที่เงาะอฟี
มุนกัร อัลหะดีษ (مُنْكَرُ الْحَدِيثِ)	คุณสมบัติของผู้รายงานที่เหมาะสมในการละทิ้งหะดีษของเขา
เราะวา มะนากีร (رَوَى مَنَاكِيرَ)	ผู้รายงานได้รายงานหะดีษที่เป็นมุนกัร

<p>มัตรูก (متروك)</p>	<p>อะหัมมัด เป็น ศอลิหฺ กล่าวว่า บุคคลหนึ่งจะไม่ถูกละทิ้งหะดีษของเขา จนกว่าจะมีการรวมตัวของกลุ่มหนึ่งต่อการละทิ้งหะดีษของเขา ซึ่งกล่าวว่า บุคคลนี้เป็นผู้ที่เฎาะอ์ฟ</p>
<p>มุตตะฮัม บิลกะซิบ (متهم بالكذب)</p>	<p>คำนี้จะใช้กับผู้รายงานที่มีสาเหตุหนึ่งสาเหตุใดจากสองสาเหตุ คือ ผู้รายงาน รายงานหะดีษนั้นๆ เพียงคนเดียว โดยที่หะดีษนั้นขัดต่อ หลักศาสนบัญญัติที่เป็นที่ทราบดี ซึ่งไม่พบในสายงานงานนั้นว่ามีผู้ที่ ถูกกล่าวหาดังกล่าวนอกจากเขาเพียงผู้เดียว และผู้รายงานชอบพุดจา โทหกในเรื่องทั่วไปจนเป็นที่ทราบกันดี แม้จะไม่ปรากฏการโทหกในการรายงานหะดีษ</p>
<p>กัซซาบ (كذاب)</p>	<p>เป็นที่รับทราบกันโดยทั่วไปว่าคำนี้จะใช้กับผู้รายงานที่กล่าวหาว่า ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ โทหกหรือต่อหะดีษของท่านถึงแม้ว่าจะเป็นการกระทำเพียงครั้งเดียวก็ตาม</p>
<p>วัฎฎออุ เอา ยะฎออุลหะดีษ (وضع أو يضع الحديث)</p>	<p>ผู้รายงานเป็นนักกุหะดีษ และทำการกุหะดีษขึ้น ซึ่งหะดีษที่เขารายงาน จะมีสถานภาพเป็นหะดีษเมาฎัวะ</p>

Prince of Songkla University
Pattani Campus

ภาคผนวก ข

สารบัญตัวบทอัลหะดีษ

สารบัญตัวบทอัลหะดีษ

ตัวบทอัลหะดีษ	อักษร	หน้าที่
آخَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ رَجُلَيْنِ فَقَتِلَ أَحَدُهُمَا	ا	77
أَبَشِرُوا وَبَشِّرُوا النَّاسَ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ صَادِقًا		454
أَتَانِي اللَّيْلَةَ رَبِّي تَبَارَكَ وَتَعَالَى فِي أَحْسَنِ صُورَةٍ		101
أَتَدْرُونَ مَا الْمُفْلِسُ قَالُوا الْمُفْلِسُ فِينَا مَنْ لَا دِرْهَمَ لَهُ		317
أَتَيْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ فَقُلْتُ لَهُ إِنَّهُ بَلَعَنِي أَنْتَ تَقُولُ إِنَّ الْحَسَنَةَ تُضَاعَفُ أَلْفَ		471
أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يُصَلِّي وَلِحَافِهِ أَزِيْرٌ كَأَزِيْرِ		161
أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَاللَّهِ مَا أَتَيْتُكَ		318
أَتَيْتُ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ بَطْهْرًا وَهُوَ جَالِسٌ عَلَى الْمَقَاعِدِ		76
أُتَيْتُ وَأَنَا نَائِمٌ فِي رَمَضَانَ فَقِيلَ لِي إِنَّ اللَّيْلَةَ لَيْلَةُ الْقَدْرِ		313
أَحَبُّ الْبِلَادِ إِلَى اللَّهِ مَسَاجِدُهَا وَأَبْعَضُ الْبِلَادِ إِلَى اللَّهِ أَسْوَاقُهَا		123
أَحْلَصَ دِينُكَ يَكْفِكَ الْعَمَلَ الْقَلِيلَ		128
إِذَا أَسْلَمَ الْعَبْدُ فَحَسَنَ إِسْلَامَهُ يَكْفُرُ اللَّهُ عَنْهُ كُلَّ سَيِّئَةٍ		467
إِذَا أُقْعِدَ الْمُؤْمِنُ فِي قَبْرِهِ أُتِيَ ثُمَّ شَهِدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ		431
إِذَا تَابَ الْعَبْدُ أَنْسَى اللَّهُ الْحَفِظَةَ ذُنُوبَهُ وَأَنْسَى ذَلِكَ		464
إِذَا جَمَعَ اللَّهُ النَّاسَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ		349
إِذَا خَفِيَتِ الْخَطِيئَةُ لَمْ تَضُرْ إِلَّا صَاحِبَهَا		250
إِذَا رَأَيْتُمُ الرَّجُلَ يَتَعَاهَدُ الْمَسْجِدَ فَاشْهَدُوا لَهُ بِالْإِيمَانِ		125
إِذَا عَظِمَتْ أُمَّتِي الدُّنْيَا نَزَعَ مِنْهَا هَيْبَةَ الْإِسْلَامِ		202
إِذَا قَالَ الْإِمَامُ {غَيْرِ الْمَعْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ} فَقُولُوا آمِينَ		116
إِذَا قَالَ الْعَبْدُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ قَالَ يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ صَدَقَ عَبْدِي		426
إِذَا كَانَ أَوَّلَ لَيْلَةٍ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ فُتِحَتْ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ		279
إِذَا كَانَ لَيْلَةُ الْقَدْرِ نَزَلَ جَبْرَائِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي كَبْكَبَةٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ		302
إِذَا كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَرَفَ الْكَافِرَ بِعَمَلِهِ		519
إِذَا كَبُرَ الْعَبْدُ سَتَرَتْ تَكْبِيرَتَهُ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ مِنْ شَيْءٍ		484
إِذَا مَاتَ وَلَدُ الْعَبْدِ قَالَ اللَّهُ لِمَلَائِكَتِهِ قَبِضْتُمْ وَلَدَ عَبْدِي		483
إِذَا مَرَرْتُمْ بِرِيَاضِ الْجَنَّةِ فَارْتَعُوا		124, 355
إِذَا وَضَعْتَ جَنْبَكَ عَلَى الْفَرَاشِ وَقَرَأْتَ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ		224

أَذْكُرُ اللَّهَ مَعَ قَوْمٍ بَعْدَ صَلَاةِ الْفَجْرِ إِلَى طُلُوعِ الشَّمْسِ	412
أَذْكُرُوا اللَّهَ تَعَالَى ذِكْرًا خَامِلًا	406
أَذْهَبُ فَإِنَّ فِي الْبَيْتِ ثَلَاثَةَ فَخَذَ أَحَدُ الثَّلَاثَةِ	114
أَذْهَبُ فَنَادِ فِي النَّاسِ أَنْ مَنْ شَهِدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مَوْقِنًا أَوْ مُخْلِصًا	352
أَرَأَيْتُمْ لَوْ أَنَّ رَجُلًا كَانَ لَهُ مَعْتَمَلٌ	68
أَرْبَعُ آيَاتٍ نَزَلْنَ مِنْ كَنْزٍ تَحْتَ الْعَرْشِ	224
اسْتَعِينُوا بِطَعَامِ السَّحَرِ عَلَى صِيَامِ النَّهَارِ	284
اسْتَكْبَرُوا مِنَ الْبَاقِيَاتِ الصَّالِحَاتِ قِيلَ وَمَا هِيَ يَا رَسُولَ اللَّهِ	488
اعْبُدِ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ كُنْتَ لَا تَرَاهُ	119
اعْبُدِ اللَّهَ وَلَا تُشْرِكْ بِهِ شَيْئًا ، وَأَعْمَلِ لِلَّهِ كَأَنَّكَ تَرَاهُ	465
اعْتَكَفَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْمَسْجِدِ فَسَمِعَهُمْ يَجْهَرُونَ	205
اقْرَأُوا سُبْحَانَ الْمَلَائِكَةِ لَمْ تَزَلْ يَسْتَمِعُونَ صَوْتَكَ	193
اقْرَعُوا الْقُرْآنَ بِلُحُونِ الْعَرَبِ وَأَصْوَاتِهَا	198
اقْرَأُوا الْمُنْجِيَةَ ؛ وَهِيَ : أَلَمْ تَزِيلِ	240
اقْرَأْ عَلَيَّ الْقُرْآنَ قُلْتُ اقْرَأْ عَلَيْكَ وَعَلَيْكَ أَنْزَلَ	203
أَلَا أُحَدِّثُكُمْ إِنْ أَخَذْتُمْ أَدْرَكْتُمْ مِنْ سَبَقِكُمْ وَلَمْ يُدْرِكْكُمْ أَحَدٌ بَعْدَكُمْ	424
أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَسْرَعِ كَرَةٍ مِنْهُ ، وَأَعْظَمِ غَنِيمَةٍ	81
أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَفْضَلِ مِنْ دَرَجَةِ الصِّيَامِ وَالصَّلَاةِ وَالصَّدَقَةِ	305
أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِشَيْءٍ أَصْلَهُ فِي الْأَرْضِ وَفَرَعَهُ فِي السَّمَاءِ	429
أَلَا أَدُلُّكُمْ عَلَى مَلَكٍ هَذَا الْأَمْرِ الَّذِي تُصِيبُ بِهِ خَيْرُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ	388
أَلَا أُتْبِعُكُمْ بِخِيَارِكُمْ قَالُوا بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ خِيَارِكُمْ	392
أَلَا تُحَدِّثُنِي عَنْ مَرَضِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ	117
الْبَرَكَةُ فِي ثَلَاثَةٍ: فِي الْجَمَاعَةِ، وَالتَّوْبَةِ، وَالسُّحُورِ	283
الْبَقْرَةُ سَنَامُ الْقُرْآنِ وَذُرْوُهُ نَزَلَ مَعَ كُلِّ آيَةٍ	230
التَّسْبِيحُ نِصْفُ الْمِيزَانِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ يَمْلَأُهُ	510
الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ فِي أُمَّتِي مِنْ أُمَّرْتِ أَنْ أَصْبِرَ نَفْسِي مَعَهُمْ	408
الْحَمْدُ رَأْسُ الشُّكْرِ ، مَا شَكَرَ اللَّهُ عَبْدٌ لَا يَحْمَدُهُ	478
الْحَمْدُ عَلَى النِّعْمَةِ أَمَانٌ لِرُؤُوسِهَا	479
الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَمْتَنِي حَتَّى أَمْرِي أَنْ أَصْبِرَ نَفْسِي مَعَ قَوْمٍ مِنْ أُمَّتِي	407
الَّذِينَ يَذْكُرُونَ مِنْ جَلَالِ اللَّهِ مِنْ تَسْبِيحِهِ وَتَحْمِيدِهِ وَتَكْبِيرِهِ	417

الربا نيف وسبعون بابا ، أهون باب من الربا	291
الرَّبَائِيَّةُ أَسْرَعُ إِلَى فِسْقَةِ الْقُرْآنِ مِنْهُمْ إِلَى عَبْدَةِ الْأَوْثَانِ	339
الصَّلَاةُ عَلَى مِيقَاتِهَا	65
الصَّلَاةُ عَلَى وَقْتِهَا	63
الصَّلَاةُ لَوْقَتِهَا وَبِرُّ الْوَالِدَيْنِ	64
الصَّلَاةُ لَوْقَتِهَا ، وَمَنْ تَرَكَ الصَّلَاةَ فَلَا دِينَ لَهُ	104
الصلاة مرضاة للرب تبارك وتعالى وحب الملائكة	103
الصلاة ميزان فمن أوفى استوفى	134
الطُّهُورُ شَطْرُ الْإِيمَانِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ تَمْلَأُ الْمِيزَانَ	509
الْعِلْمُ عِلْمَانِ : فَعِلْمٌ فِي الْقَلْبِ فَذَلِكَ الْعِلْمُ النَّافِعُ	343
اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى الْمُتَسَحِّرِينَ تَسَحَّرُوا	287
اللَّهُمَّ لَا تَدْعُ فِينَا شَقِيًّا وَلَا مَحْرُومًا	109
الْمَسْجِدُ بَيْتُ كُلِّ تَقِيٍّ	93
الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يُسْلِمُهُ	344
النَّظْرَةُ سَهْمٌ مِنْ سِهَامِ إِبْلِيسَ مَسْمُومَةٌ	288
الْوَالِدُ أَوْ سَطْرُ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ فَإِنْ شِئْتَ فَأَضِعْ ذَلِكَ الْبَابَ أَوْ احْفَظْهُ	269
انْطَلَقَ نَفْرٌ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرَةٍ سَافَرُوهَا	221
النَّاسُ أَرْبَعَةٌ ، وَالْأَعْمَالُ سِتَّةٌ : فَمِنْهُمْ مُوسِعٌ لَهُ فِي الدُّنْيَا	470
إِنْ أَحَدَتْهَا أَخَذَتْ قَوْمًا مِنْ نَارِ فَرَدَدَتْهَا	248
أَنَّ أَبَا طَالِبٍ لَمَّا حَضَرَتْهُ الْوَفَاةُ دَخَلَ عَلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ	457
أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا نَزَلَ بِأَهْلِهِ الضِّيقَ	74
أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ عَلَى شَابٍّ وَهُوَ فِي الْمَوْتِ	363
أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَكَرَ رَجُلًا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ	300
أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِبَلَالٍ عِنْدَ صَلَاةِ الْفَجْرِ	106
أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهُ يَا عَلِيُّ ثَلَاثُ	90
أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهُ يَا عَلِيُّ ثَلَاثُ	141
أَنَّ امْرَأَتَيْنِ صَامَتَا وَأَنَّ رَجُلًا قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ	289
أَنَّ دَاوُدَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : «إِلَهِي ، كَيْفَ لِي أَنْ أَشْكُرَكَ	423
أَنَّ رَجُلًا قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا حَقُّ الْوَالِدَيْنِ عَلَى وَلَدِهِمَا	270
أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخَذَ غُصْنًا فَتَفَضَّضَهُ	496

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَكَرَ جَهْدًا شَدِيدًا يَكُونُ بَيْنَ يَدَيْ	525
أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَأَلَ أَيُّ الْعِبَادِ أَفْضَلُ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ	477
أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ الْأَفْبِيَةِ وَالصَّعِدَاتِ	381
أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُومُ مِنَ اللَّيْلِ حَتَّى تَتَفَطَّرَ قَدَمَاهُ	158
أَنَّهُ دَخَلَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى امْرَأَةٍ وَبَيْنَ يَدَيْهَا نَوَى	524
أَنَّهُ سَأَلَ أُمَّ سَلَمَةَ عَنِ قِرَاءَةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَصَلَاتِهِ	179
إِنَّ آخِرَ رَجُلٍ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ رَجُلٌ يَتَّقَلِبُ عَلَى الصَّرَاطِ ظَهْرًا لِبَطْنِ	521
إِنَّ إِبْلِيسَ نَاحَ عَلَيْهِ وَبَكَى وَنَفَثَ التُّرَابَ	226
إِنَّ أَصْفَرَ الْبَيْوتِ بَيْتٌ لَيْسَ فِيهِ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ شَيْءٌ	186
إِنَّ أَكْثَرَ مَنْفِقِي أُمَّتِي قُرَاؤُهَا	172
إِنَّ الْإِيمَانَ لِيَخْلُقُ فِي جَوْفِ أَحَدِكُمْ كَمَا يَخْلُقُ الثُّوبَ الْخَلْقَ	389
إِنَّ الْجَبَلَ لَيُنَادِي الْجَبَلَ بِاسْمِهِ: أَيُّ فُلَانٍ	428
إِنَّ الَّذِينَ أَلْسَنَتَهُمْ رَطْبَةً بِذِكْرِ اللَّهِ يَدْخُلُ أَحَدُهُمُ الْجَنَّةَ وَهُوَ يَضْحَكُ	445
إِنَّ الرَّجُلَ لَيَتَكَلَّمُ بِالْكَلِمَةِ لَا يُرِيدُ بِهَا بَأْسًا	516
إِنَّ الرَّجُلَ لَيَصِلِي سِتِينَ سَنَةً مَا تُقْبَلُ لَهُ صَلَاةٌ	146
إِنَّ الشَّيْطَانَ وَاضِعَ خَطْمَهُ فِي قَلْبِ ابْنِ آدَمَ	523
إِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنْ ابْنِ آدَمَ بِجَرَى الدَّمِ	292
إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا أَخْطَأَ خَطِيئَةً نُكِنَتْ فِي قَلْبِهِ نُكْنَةٌ	188, 390
إِنَّ الْعَبْدَ لَيَقُولُ الْكَلِمَةَ لَا يَقُولُهَا إِلَّا لِيَضْحَكَ بِهَا	517
إِنَّ الْقَبْرَ أَوَّلُ مَنَازِلِ الْأَجْرَةِ فَإِنْ نَجَا مِنْهُ فَمَا بَعْدَهُ أَيْسَرُ مِنْهُ	241
إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى إِذَا أَحَبَّ عَبْدًا نَادَى جِبْرِيلَ	265
إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ يَا ابْنَ آدَمَ تَفَرَّغْ لِعِبَادَتِي أَمَلًا صَدْرَكَ	337
إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يُعْطِي عَبْدَهُ الْمُؤْمِنَ الْحَسَنَةَ أَلْفَ أَلْفِ حَسَنَةٍ	470
إِنَّ اللَّهَ قَالَ مَنْ عَادَى لِي وَلِيًّا فَقَدْ آذَنْتُهُ بِالْحَرْبِ	515
إِنَّ اللَّهَ كَتَبَ الْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ ثُمَّ بَيَّنَ ذَلِكَ	467
إِنَّ اللَّهَ وَهَبَ لِأُمَّتِي لَيْلَةَ الْقَدْرِ وَلَمْ يُعْطِهَا مَنْ كَانَ قَبْلَهُمْ	297
إِنَّ اللَّهَ قَرَأَ: طه وَيَسَ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ آدَمَ بِأَلْفِ عَامٍ	229
إِنَّ اللَّهَ لَيُضَاعِفُ الْحَسَنَةَ أَلْفِي أَلْفِ حَسَنَةٍ	470
إِنَّ اللَّهَ لَيُنَادِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَيْنَ جِيرَانِي	122
إِنَّ الْمُؤْمِنَ يَرَى ذُنُوبَهُ كَأَنَّهُ كَاعِدٌ تَحْتَ حَبْلِ	364

إِنَّ الْمَيِّتَ إِذَا وَضِعَ فِي قَبْرِهِ إِنَّهُ يَسْمَعُ خَفَقَ نَعَالِهِمْ	96
إِنَّ أَنَسًا مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ يَنْطَلِقُونَ إِلَى أَنَسٍ مِنْ أَهْلِ النَّارِ	338
إِنَّ أَوَّلَ النَّاسِ يُقْضَىٰ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَيْهِ رَجُلٌ اسْتَشْهَدَ	295
إِنَّ أَوَّلَ عَظْمٍ مِنَ الْإِنْسَانِ يَتَكَلَّمُ يَوْمَ يُخْتَمُ عَلَى الْأَفْوَاهِ	519
إِنَّ أَوَّلَ مَا يُسْأَلُ عَنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَعْنِي الْعَبْدَ	499
إِنَّ بُيُوتَ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ الْمَسَاجِدُ	95
أَنَّ جَاهِمَةَ جَاءَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَرَدْتُ	272
إِنَّ خِيَارَ عِبَادِ اللَّهِ الَّذِينَ يِرَاعُونَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ	375
إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرَىٰ أَعْمَارَ النَّاسِ قَبْلَهُ أَوْ مَا شَاءَ اللَّهُ	298
إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ نَظَرَ إِلَى السَّمَاءِ يَوْمًا ، فَقَالَ : «هَذَا أَوَانٌ يَرْفَعُ الْعِلْمَ	144
إِنَّ صَدَقَةَ السَّرِّ تُطْفِئُ غَضَبَ الرَّبِّ وَإِنَّ صِلَةَ الرَّحِمِ تَزِيدُ فِي الْعُمُرِ	455
إِنَّ فَتَى شَابًا أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أئِذَنْ لِي بِالزَّيْنِ	345
إِنَّ لُقْمَانَ ، قَالَ لِابْنِهِ : يَا بَنِيَّ عَلَيْكَ بِمَجَالِسِ الْعُلَمَاءِ	356-357
إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ سِقَالَةٌ ، وَإِنَّ سِقَالَةَ الْقُلُوبِ ذِكْرُ اللَّهِ	367
إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ قَلْبًا وَقَلْبُ الْقُرْآنِ يَسُ	228
إِنَّ مَلَكًا مُوَكَّلًا بِالْقُرْآنِ ، فَمَنْ قَرَأَهُ مِنْ أَعْجَمِي	201
إِنَّ مِمَّا أَدْرَكَ النَّاسُ مِنْ كَلَامِ النَّبِيِّ	475
إِنَّ مِنْ أَرْبَى الرَّبَا الْإِسْطِطَالَةَ فِي عَرْضِ الْمُسْلِمِ بَعِيرٍ حَقٌّ	344
أَنَا أَوَّلُ مَنْ يُؤْذَنُ لَهُ بِالسُّجُودِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ	67
أَنَا مَعَ عَبْدِي مَا ذَكَرَنِي وَتَحَرَّكَتْ بِي شَفَتَاهُ	365
إِنَّمَا يَنْصُرُ اللَّهُ هَذِهِ الْأُمَّةَ بِضَعِيفِهَا	130
إِنَّهَا بَرَكَةٌ أَعْطَاكُمْ اللَّهُ إِيَّاهَا فَلَا تَدْعُوهُ	285
أَنَّهَا سَتَكُونُ ثَلَاثَةَ أَنْوَاعٍ لِلْمَيِّزَانِ وَالْحِسَابِ	93
إِنِّي لَأَعْلَمُ آخِرَ أَهْلِ الْجَنَّةِ دُخُولًا الْجَنَّةَ وَآخِرَ أَهْلِ النَّارِ	382
أَوْحَى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَى جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنَّ أَقْلَبَ مَدِينَةٍ كَذَا وَكَذَا	249
أَوَّلُ مَا افْتَرَضَ اللَّهُ عَلَى أُمَّتِي الصَّلَوَاتِ الْخَمْسَ	143
أَوَّلُ مَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ الْوَحْيَ كَانَ يَقُومُ عَلَى صَدْرِ قَدَمِيهِ	157
أَوَّلُ مَا يُرْفَعُ مِنَ النَّاسِ الْخَشُوعُ	145
أَوَّلُ مَنْ يُدْعَى إِلَى الْجَنَّةِ الْحَمَادُونَ	475

أَوَّلُ مَنْ يَسُودُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَجُوهُ تَارِكِي الصَّلَاةِ	110
أَوْصَانِي خَلِيلِي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ لَا تُشْرِكَ بِاللَّهِ شَيْئًا	86
أَيَعِزُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَكْسِبَ كُلَّ يَوْمٍ أَلْفَ حَسَنَةٍ	487
إِيَّاكُمْ وَخُشُوعِ الْمُنَافِقِ قِيلَ وَكَيْفَ ذَلِكَ	147
أَيُّمَا مُؤْمِنٍ أَطْعَمَ مُؤْمِنًا عَلَى جُوعٍ أَطْعَمَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ	259
أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللَّهَ طَيِّبٌ لَا يَقْبَلُ إِلَّا طَيِّبًا	280
أَيُّهَا النَّاسُ، عَلَيْكُمْ بِالصَّدَقِ فَإِنَّهُ يُقَرِّبُ إِلَى الْبِرِّ	159
بَشِّرِ الْمُدْلِجِينَ إِلَى الْمَسَاجِدِ فِي الظُّلَمِ	ب
بَشِّرْ هَذِهِ الْأُمَّةَ بِالسَّاءِ وَالرَّفْعَةِ وَالتَّصْرِ	100
بَكَّرُوا بِالصَّلَاةِ فِي يَوْمِ الْغَيْمِ	85
بَيْنَا أَنَا أَصْلِي مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ عَطَسَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ	156
بَيْنَمَا جَبْرِيلُ قَاعِدٌ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَمِعَ نَقِيضًا مِنْ فَوْقِهِ	226
بينما نحن عند رسول الله صلى الله عليه وسلم، إذ جاءه علي بن أبي طالب	251
تَرَكْتُ فِيكُمْ أَمْرَيْنِ لَنْ تَضِلُّوْا	ت
تَسَحَّرُوا فَإِنَّ فِي السُّحُورِ بَرَكَةً	282
تُعْرَضُ الْأَعْمَالُ فِي كُلِّ يَوْمٍ خَمِيسٍ وَأَثْنِينَ	306
تُعْرَضُ الْأَعْمَالُ يَوْمَ الْاِثْنَيْنِ وَالْخَمِيسِ ، فَمَنْ مُسْتَعْفِرٌ فَيَعْفِرْ لَهُ	307
تُعَلِّمُوا الْعِلْمَ فَإِنْ تَعَلَّمَهُ اللَّهُ حَشِيَّةً	415
ثَلَاثٌ أَحْلَفُ عَلَيْهِنَّ لَا يَجْعَلُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ لَهٍ سَهْمٌ	ث
ثَلَاثَةٌ لَا تَرْتَفِعُ صَلَاتُهُمْ فَوْقَ رُءُوسِهِمْ شَيْئًا	308
ثَلَاثَةٌ لَا يردُ اللَّهُ دُعَاءَهُمْ : الدَّاكِرُونَ اللَّهَ كَثِيرًا	362
جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ إِنَّ فُلَانًا يُصَلِّي بِاللَّيْلِ	ج
حُبِّبَ إِلَيَّ مِنَ الدُّنْيَا النِّسَاءَ وَالطَّيِّبُ	ح
حَرَّمَ عَلَى عَيْنَيْنِ أَنْ تَتَالَهُمَا النَّارُ : عَيْنَ بَكَتَ مِنْ حَشِيَّةِ اللَّهِ	396
خُذُوا حُنَّتَكُمْ ، قَالُوا : يَا رَسُولَ اللَّهِ! مِنْ عَدُوِّ حَضَرَ	خ
خُذُوا حُنَّتَكُمْ . قُلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ : مِنْ عَدُوِّ قَدِ حَضَرَ	491
خَرَجَ أَبُو بَكْرٍ بِالْهَاجِرَةِ ، فَسَمِعَ بِذَلِكَ عُمَرَ ، فَخَرَجَ	502
خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ نَقْرَأُ الْقُرْآنَ	245
خَصَلْتَانِ أَوْ خَلْتَانِ لَا يُحَافِظُ عَلَيْهِمَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ	485
خَطَبْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ انْصِرَافِهِ مِنْ حِجَّةِ الْوَدَاعِ	441

79	خَمْسُ صَلَوَاتٍ افْتَرَضَهُنَّ اللَّهُ تَعَالَى مِنْ أَحْسَنِ وُضُوعِهِنَّ
405	خَيْرُ الذِّكْرِ الْخَفِيِّ وَخَيْرُ الرِّزْقِ مَا يَكْفِي
460	دَخَلْتُ الْجَنَّةَ فَرَأَيْتُ فِي عَارِضِي الْجَنَّةِ مَكْتُوبًا ثَلَاثَةَ أَسْطُرٍ بِالذَّهَبِ
117	دَخَلْتُ عَلَى عَائِشَةَ فَقُلْتُ : مَا فَضَلَ مِنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ
386	دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُصَلًّا فَرَأَى نَاسًا
453	دَعَا ذِي الثُّونِ إِذْ دَعَا وَهُوَ فِي بَطْنِ الْحَوْتِ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ
398	ذَكَرَ اللَّهُ خَالِيَا كِمَبَارِزَةٍ إِلَى الْكُفَّارِ مِنْ بَيْنِ الصُّفُوفِ خَالِيَا
300	ذَكَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا أَرْبَعَةَ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَبْدُوا
289	ذِكْرُكَ أَحَاكَ بِمَا يَكْرَهُ قِيلَ أَفَرَأَيْتَ
191	رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي وَفِي صَدْرِهِ أَرِيزٌ كَأَرِيزِ
522	رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعْقِدُ التَّسْبِيحَ بِيَدِهِ
139	رُبَّ صَائِمٍ لَيْسَ لَهُ مِنْ صِيَامِهِ إِلَّا الْجُوعُ
274	رَضِيَ الرَّبُّ فِي رَضَى الْوَالِدِ وَسَخَطَ الرَّبُّ فِي سَخَطِ الْوَالِدِ
513	زَارَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُمَّ سَلِيمٍ فَصَلَّى فِي بَيْتِهَا صَلَاةَ تَطَوُّعٍ
199	زَيَّنُوا الْقُرْآنَ بِأَصْوَاتِكُمْ
310	سَأَلْتُ أَبَا ذَرٍّ فَقُلْتُ : أَسَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ عَنْ لَيْلَةِ الْقَدْرِ ؟
65	سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيُّ الْعَمَلِ أَفْضَلُ
493	سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ، لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
425	سَبَقَ الْمُفْرَدُونَ قَالُوا وَمَا الْمُفْرَدُونَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ الْمُسْتَهْتَرُونَ
185	سَمِعْتُ أَبَا أُمَامَةَ يَقُولُ : أَقْرَأُوا الْقُرْآنَ وَلَا يَغْرَنَكُمْ هَذِهِ الْمَصَاحِفُ
234	سُورَةُ الْوَاقِعَةِ سُورَةُ الْغَنِيِّ فَاقْرَأُوهَا وَعَلِّمُوهَا أَوْلَادَكُمْ
231	سُورَةُ يَسٍ فِي التَّوْرَةِ تُدْعَى الْمَعْمَةَ
253	سُورُوا صُفُوفَكُمْ فَإِنَّ تَسْوِيَةَ الصُّفُوفِ مِنْ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ
151	صَلِّ صَلَاةَ مُودَعٍ ، فَإِنَّكَ إِنْ كُنْتَ لَا تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ
257	صَوْمُ شَهْرِ الصَّبْرِ ، وَثَلَاثَةَ أَيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ
238	ضَرَبَ بَعْضُ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خِيَابَهُ عَلَى قَبْرِ
353	طَلَبَ الْعِلْمَ فَرِيضَةً عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ
129	طُوبَى لِلْمُخْلِصِينَ أَوْلِيكَ مَصَابِيحِ الدَّجِيِّ
181	عدد درج الجنة عدد آي القرآن

عُرِضَتْ عَلَيَّ أُجُورُ أُمَّتِي حَتَّى الْقَدَاةُ	243
عَلَّمُوا نِسَاءَكُمْ سُورَةَ الْوَاقِعَةِ ، فَإِنَّهَا سُورَةُ الْغِنَى	234
عَوَّدَنِي رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بِأَمِّ الْكِتَابِ تَفْلًا	221
عَيْنَانِ لَا تَمْسُهُمَا النَّارُ عَيْنٌ بَكَتْ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ	397
ف فَاتِحَةُ الْكِتَابِ تَعْدِلُ بِثُلَاثِي الْقُرْآنِ	222
فَأَمَرَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُ	91
فَضَّلُ الصَّلَاةِ بِالسُّوَالِكِ عَلَى الصَّلَاةِ بِغَيْرِ سِوَاكَ	66
فَضَّلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِي عَلَى أَدْنَاكُمْ	213
فَصَلُّ مَا بَيْنَ صِيَامِنَا وَصِيَامِ أَهْلِ الْكِتَابِ أَكَلَةُ السَّحَرِ	281
فَقِيهٌ وَاحِدٌ أَشَدُّ عَلَى الشَّيْطَانِ مِنْ أَلْفِ عَابِدٍ	214
فِكْرَةُ سَاعَةٍ خَيْرٌ مِنْ عِبَادَةٍ سِتِّينَ سَنَةً	402
فِيمَ تَتَفَكَّرُونَ؟ قَالُوا: تَتَفَكَّرُ فِي اللَّهِ، قَالَ: " لَا تَفَكَّرُوا فِي اللَّهِ	399
ق قَارِئِ الْحَدِيدِ وَإِذَا وَقَعْتَ ، وَالرَّحْمَنُ يَدْعِي فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ	233
قَالَ رَجُلٌ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْحَمْدُ لِلَّهِ كَثِيرًا	482
قَالَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ : يَا رَبِّ عَلِّمْنِي شَيْئًا	261
قَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى إِذَا أَصْبَحَ بِآيَةٍ وَالْآيَةُ	167
قَرَأْتُ فِي مَسْأَلَةِ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنَّهُ قَالَ : يَا رَبِّ كَيْفَ لِي أَنْ أَشْكُرَكَ	422
قُلِ اللَّهُمَّ اجْعَلْ سِرِّي خَيْرًا مِنْ عَلَانِيَتِي	463
قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَوْصِنِي قَالَ إِذَا عَمِلْتَ سَيِّئَةً فَأَتْبَعَهَا حَسَنَةً تَمْحُهَا	432
قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ لِي بِأَدِيَّةٍ أَكُونُ فِيهَا وَأَنَا أُصَلِّي فِيهَا	312
قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ (كَلِمَةً طَيِّبَةً) (إِبْرَاهِيمُ : 24) قَالَ : «شَهَادَةُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ	430
قَوْلِي: اللَّهُ أَكْبَرُ عَشْرَ مَرَّاتٍ يَقُولُ اللَّهُ	512
قِيلَ لِابْنِ عَبَّاسٍ مَاتَتْ فُلَانَةٌ بَعْضُ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَخَرَّ	71
سَاجِدًا	
ك كَانَ آخِرُ كَلَامِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصَّلَاةَ الصَّلَاةَ	83
كَانَ إِذَا قَرَأَ : ﴿ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ	242
كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا دَخَلَ الْعَشْرَ شَدَّ مِزْرَهُ	315
كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا صَلَّى صَلَاةً	207
كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا نَزَلَ بِأَهْلِهِ الضَّيْقُ أَمَرَهُمْ بِالصَّلَاةِ	74
كَانَ رَجُلَانِ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ مُتَوَاحِشَيْنِ فَكَانَ أَحَدُهُمَا	446

كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا دَخَلَ رَمَضَانَ تَغْيِيرَ لَوْنِهِ	275
كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا دَخَلَ رَمَضَانَ شَدَّ مِئْزَرَهُ	276
كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا صَلَّى هَمَسَ شَيْئًا لَا أَفْهَمُهُ	70
كَانَ رَسُولُ اللَّهِ يَفْضِلُ الصَّلَاةَ الَّتِي يَسْتَاكُ لَهَا عَلَى الصَّلَاةِ	403
كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَحْدِثُنَا وَنَحْدِثُهُ فَإِذَا حَضَرَتِ الصَّلَاةُ	166
كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسِيرُ فِي طَرِيقِ مَكَّةَ	370
كَانَ لَا يَنَامُ حَتَّى يَقْرَأَ أَلَمْ تَنْزِيلُ وَتَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ	240
كَانَتْ ظُلْمَةٌ عَلَى عَهْدِ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ	73
كُلُّ ابْنِ آدَمَ خَطَّاءٌ وَخَيْرُ الْخَطَّائِينَ التَّوَّابُونَ	265
كُلُّ أُمَّتِي يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ أَبَى	355
كُلُّ ذَنْبٍ يُؤَخِّرُ اللَّهُ مِنْهَا مَا شَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ	272
كُلُّ سَلَامِي مِنَ النَّاسِ عَلَيْهِ صَدَقَةٌ كُلِّ يَوْمٍ	497
كَلِمَتَانِ إِحْدَاهُمَا لَيْسَ لَهَا نَاهِيَةٌ دُونَ الْعَرْشِ	442
كُنْتُ آتِي النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يُصَلِّي فَأَسَلَّمُ	154
كُنْتُ أُصَلِّي فِي الْمَسْجِدِ فَدَعَانِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ	218
كُنْتُ فِي مَجْلِسِ بَنِي سَلَمَةَ وَأَنَا أَصْعَرُهُمْ فَقَالُوا مَنْ يَسْأَلُ لَنَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ لَبْلَبَةِ الْقَدَرِ	309
كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَعْضِ غَزَوَاتِهِ	451
لَا أَخَافُ عَلَى أُمَّتِي إِلَّا ثَلَاثَ حِلَالٍ	ل 351
لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ تَمْنَعُ الْعِبَادَ مِنْ سَخَطِ اللَّهِ مَا لَمْ يُوْثِرُوا سَفَقَةَ دَنِيَاهُمْ عَلَى دِينِهِمْ	452
لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَيَلُّ لِلْعَرَبِ مِنْ شَرِّ قَدْ أَقْتَرَبَ	107
لَا إِيمَانَ لِمَنْ لَا أَمَانَةَ لَهُ	112
لَا تَرَالِ إِلَّا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ تَدْفَعُ عُقُوبَةَ سَخَطِ اللَّهِ	452
لَا تَزُولُ قَدَمُ ابْنِ آدَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ عِنْدِ رَبِّهِ	505
لَا تَسْأَلُونِي عَنِ الشَّرِّ وَسَلُونِي عَنِ الْخَيْرِ	341
لَا تُصَدِّقُوا أَهْلَ الْكِتَابِ وَلَا تُكَدِّبُوهُمْ وَقُولُوا «آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا»	350
لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى لَا يُقَالَ فِي الْأَرْضِ اللَّهُ اللَّهُ	439
لَا تَقُومُ السَّاعَةُ عَلَى أَحَدٍ يَقُولُ : لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ	438
لَا شَيْءَ لَهُ ثُمَّ قَالَ إِنَّ اللَّهَ لَا يَقْبَلُ مِنَ الْعَمَلِ إِلَّا مَا كَانَ لَهُ خَالِصًا	348
لَا صَلَاةَ لِجَارِ الْمَسْجِدِ إِلَّا فِي الْمَسْجِدِ	258

153	لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَا يَطِيعُ الصَّلَاةَ
209	لَا يَفْقَهُ مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ فِي أَقَلِّ مِنْ ثَلَاثٍ
335	لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّىٰ يَكُونَ هَوَاهُ تَبَعًا لِمَا جِئْتُ بِهِ
355	لَأُعْطِينَ الرَّأْيَةَ غَدًا رَجُلًا يُفْتَحُ عَلَيَّ يَدَيْهِ يُحِبُّ اللَّهُ وَرَسُولَهُ
409	لَأَنْ أُفْعِدَ مَعَ قَوْمٍ يَذْكُرُونَ اللَّهَ تَعَالَىٰ مِنْ صَلَاةِ الْعَدَاةِ
511	لَأَنْ أَقُولَ سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ أَحَبُّ إِلَيَّ
507	لِأَنَّ مِنْ أَبْوَابِ الصَّدَقَةِ التَّكْبِيرَ وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ
82	لر كعتين ير كعهما ابن آدم في جوف الليل الآخر
440	لَقَدْ ظَنَنْتُ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ أَنْ لَا يَسْأَلُنِي عَنْ هَذَا الْحَدِيثِ
451	لَقِنُوا مَوْتَكُمْ شَهَادَةً أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ
369	لَقِينِي أَبُو بَكْرٍ فَقَالَ كَيْفَ أَنْتَ يَا حَنْظَلَةَ
436	لَمَّا نَزَلَتْ { مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا } قَالَ رَجُلٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ
303	لَمَّا قَتَلَ عَلِيٌّ قَامَ حَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ خَطِيبًا ، فَحَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ ، ثُمَّ قَالَ : « أَمَا بَعْدُ ، وَاللَّهِ لَقَدْ قَتَلْتُمُ اللَّيْلَةَ رَجُلًا فِي لَيْلَةٍ نَزَلَ فِيهَا الْقُرْآنُ
331	لَمَّا وَقَعَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ فِي الْمَعَاصِي نَهَتْهُمْ عُلَمَاؤُهُمْ فَلَمْ يَنْتَهُوا
479	لَوْ أَنَّ الدُّنْيَا كُلَّهَا بِحَذَافِيرِهَا بِيَدِ رَجُلٍ مِنْ أُمَّتِي
148	لَوْ خَشَعَ قَلْبٌ هَذَا خَشَعَتْ جَوَارِحُهُ
232	لوددت أنها في قلب كل إنسان من أمتي " - يعني: يس
458	لَوْ عَدَلَ بَكَاءُ أَهْلِ الْأَرْضِ بِبِكَاءِ دَاوُدَ مَا عَدَلَهُ
385	لَوْ لَأَنَّ لَا تَدَا فُنُوا لَدَعَوْتُ اللَّهَ أَنْ يُسْمِعَكُمْ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ
458	لَوْ وَزَنَ دُمُوعَ آدَمَ بِجَمِيعِ دُمُوعِ وَلَدِهِ
256	لَوْ يَعْلَمُ الْعِبَادُ مَا رَمَضَانَ لَمَنْتُ أُمَّتِي أَنْ يَكُونَ السَّنَةُ كُلَّهَا
368	لَيَذْكُرَنَّ اللَّهُ قَوْمًا فِي الدُّنْيَا
460	لَيْسَ شَيْءٌ أَشَدُّ عَلَيَّ مَرْدَةَ الْجِنِّ مِنْ هَوْلَاءِ الْآيَاتِ فِي سُورَةِ الْبَقَرَةِ
120	لَيْسَ صَلَاةٌ أَثْقَلُ عَلَيَّ مِنَ الْمُنَافِقِينَ مِنَ الْفَجْرِ وَالْعِشَاءِ
498	لَيْسَ مِنْ نَفْسِ ابْنِ آدَمَ إِلَّا عَلَيْهَا صَدَقَةٌ فِي كُلِّ يَوْمٍ
314	لَيْلَةُ الْقَدْرِ لَيْلَةُ أَرْبَعٍ وَعِشْرِينَ
150	لَيَنْتَهِينَ أَقْوَامٌ يَرْفَعُونَ أَبْصَارَهُمْ إِلَى السَّمَاءِ فِي الصَّلَاةِ
178	مَا آمَنَ بِالْقُرْآنِ مَنْ اسْتَحَلَّ مَحَارِمَهُ
164	مَا أُذِنَ لِلَّهِ لِعِبَادِهِ فِي شَيْءٍ أَفْضَلَ مِنْ رَكَعَتَيْنِ يُصَلِّيَهُمَا

مَا أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَى عَبْدِي، فَحَمِدَ اللَّهُ عَلَيْهَا	480
مَا تَرَى فِيهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ جَمْرَةٌ بَيْنَ كَتِفَيْكَ تَقْلَدُهَا أَوْ تَعْلَقُهَا	248
مَا تَزُولُ قَدَمَا عَبْدُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يَسْأَلَ عَنْ أَرْبَعٍ	340
مَا تَقُولُونَ فِي : مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا	437
مَا جَلَسَ قَوْمٌ مَجْلِسًا لَمْ يَذْكُرُوا اللَّهَ فِيهِ	380
مَا جَلَسَ قَوْمٌ مَجْلِسًا يَذْكُرُونَ اللَّهَ فِيهِ إِلَّا حَفَّتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ	359
مَا رَأَيْتُ مَنْظَرًا قَطُّ إِلَّا وَالْقَبْرُ أَفْطَحَ مِنْهُ	241
مَا سَأَلَنِي عَنْهَا أَحَدٌ قَبْلَكَ ، تَفْسِيرُهُ : لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ	492
مَا شَبِعَ آلُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ طَعَامٍ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ	294
مَا فَوْقَ الْإِزَارِ، وَجِلْفِ الْخَبْزِ، وَظِلِّ الْخَائِطِ	500
مَا قَالَ عَبْدٌ : لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فِي سَاعَةٍ مِنْ لَيْلٍ أَوْ نَهَارٍ	433
مَا قَالَ عَبْدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ قَطُّ مُخْلِصًا	262
مَا فَعَدَ قَوْمٌ مَفْعَدًا لَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ	361
مَا كَانَ فِيْنَا فَارِسَ يَوْمَ بَدْرٍ غَيْرِ الْمُقَدَّادِ	163
مَا مِنْ أَمْرٍ يُقْرَأُ الْقُرْآنُ ثُمَّ يَنْسَاهُ	244
مَا مَلَأَ آدَمِيٌّ وَعَاءً شَرًّا مِنْ بَطْنٍ بِحَسْبِ ابْنِ آدَمَ	293
مَا مِنْ رَجُلٍ يَنْظُرُ إِلَى وَجْهِهِ وَالِدَيْهِ نَظَرَ رَحْمَةٍ	270
مَا مِنْ رَجُلٍ يَكُونُ فِي قَوْمٍ يُعْمَلُ فِيهِمْ بِالْمَعَاصِي	447
مَا مِنْ عَبْدٍ يَقُولُ : لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ، مِائَةَ مَرَّةٍ	444
مَا مِنْ قَوْمٍ اجْتَمَعُوا يَذْكُرُونَ اللَّهَ لَا يُرِيدُونَ بِذَلِكَ	360
مَا مِنْ قَوْمٍ يَقُومُونَ مِنْ مَجْلِسٍ لَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ فِيهِ	377
مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا وَسَيَكَلِّمُهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ	504
مَا مِنْ نَبِيٍّ بَعَثَهُ اللَّهُ فِي أُمَّةٍ قَبْلِي إِلَّا كَانَ لَهُ مِنْ أُمَّتِهِ حَوَارِيُونَ	329
مَا مِنْ يَوْمٍ وَلَا لَيْلَةٍ إِلَّا وَلِلَّهِ فِيهِ صَدَقَةٌ	374
مَا نَحَلَ وَالِدٌ وَوَلَدًا مِنْ نَحْلِ أَفْضَلَ مِنْ أَدَبٍ حَسَنٍ	89
مَا يُوَكِّدُ ذَلِكَ وَلَكِنْ مِنْ غَايَةِ الضِّيقِ أَنْ يَقْرَأَ أَحَدُ هَذِهِ السُّورَةِ	235
مِثْلُ الَّذِي يَذْكُرُ رَبَّهُ وَالَّذِي لَا يَذْكُرُ رَبَّهُ	373
مَرَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِقَبْرَيْنِ فَقَالَ إِنَّهُمَا لَيُعَذَّبَانِ	290
مُرُوا الصَّبِيَّ بِالصَّلَاةِ إِذَا بَلَغَ سَبْعَ سِنِينَ	88
مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَصَامَ رَمَضَانَ كَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ	125

مَنْ أَحْيَا اللَّيَالِي الْأَرْبَعِ وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ لَيْلَةَ التَّرْوِيَةِ	324
مَنْ أَتَى فِرَاشَهُ وَهُوَ يَنْوِي أَنْ يَقُومَ	69
مَنْ إِذَا سَمِعَتْ قِرَاءَتَهُ رَأَيْتَ أَنَّهَا يَخْشَى اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ	200
مَنْ اعْتَكَفَ عَشْرًا فِي رَمَضَانَ كَانَ كَحَجَّتَيْنِ وَعُمْرَتَيْنِ	316
مَنْ أَكْثَرَ ذِكْرَ اللَّهِ فَقَدَ بَرِيءٌ مِنَ النَّفَاقِ	371
مَنْ أَكْثَرَ مِنَ الْإِسْتِغْفَارِ جَعَلَ اللَّهُ لَهُ مِنْ كُلِّ هَمٍّ	263
مَنْ تَرَكَ صَلَاةَ لَيْلَةِ اللَّهِ وَهُوَ عَلَيْهِ غَضَبَانُ	113
من ترك صلاة متعمداً كتب اسمه على باب النار	108
مَنْ تَعَلَّمَ صَرْفَ الْكَلَامِ لَيْسَ يَبِيحُ بِهِ قُلُوبَ الرِّجَالِ	326
مَنْ تَقَرَّبَ إِلَى اللَّهِ شَيْبًا تَقَرَّبَ اللَّهُ إِلَيْهِ ذِرَاعًا	197
من توضع فأبلغ الوضوء ثم قام إلى الصلاة فأتم ركوعها	137
مَنْ جَاءَ بِالصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ قَدْ أَكْمَلَهُنَّ لَمْ يَنْقُصْ	140
مَنْ جَلَسَ فِي مَجْلِسٍ فَكَثُرَ فِيهِ لَعَطُهُ	379
مَنْ حَفِظَ عَلَى أُمَّتِي أَرْبَعِينَ حَادِيثًا فِيمَا يَنْفَعُهُمْ مِنْ أَمْرِ دِينِهِمْ	165
مَنْ حَفِظَهَا عَلَى أُمَّتِي دَخَلَ الْجَنَّةَ وَحَشَرَهُ اللَّهُ مَعَ الْأَنْبِيَاءِ وَالْعُلَمَاءِ	254
مَنْ خَتَمَ الْقُرْآنَ أَوَّلَ النَّهَارِ صَلَّتْ عَلَيْهِ الْمَلَائِكَةُ حَتَّى يَمْسِيَ	210
مَنْ خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ مُتَطَهِّرًا إِلَى صَلَاةٍ مَكْتُوبَةٍ	115
مَنْ خَرَجَ مِنْ عَيْنَيْهِ مِثْلَ جَنَاحِ ذَبَابٍ دُمُوعٌ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ	394
مَنْ ذَكَرَ اللَّهَ فَفَاضَتْ عَيْنَاهُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ	395
مَنْ ذَكَرَكُمْ اللَّهُ رُؤْيَتَهُ ، وَزَادَ فِي عِلْمِكُمْ مَنْطِقَهُ	358
مَنْ رَأَى مُنْكَرًا فَعَيَّرَهُ بِيَدِهِ فَقَدَ بَرِيءٌ	328
مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَلْقَى اللَّهَ غَدًا مُسْلِمًا	126
من شغله ذكرى عن مسألتي أعطيته أفضل ما أعطي السائلين	419
من شغله قراءة القرآن عن دعائي ومسألتي	170
من شهد أن لا إله إلا الله، وخلع الأنداد، وشهد أني رسول الله	435
من صدق الله نجا ، ومن عرفه اتقى	474
مَنْ صَلَّى الْغَدَاةَ فِي جَمَاعَةٍ ثُمَّ قَعَدَ يَذْكُرُ اللَّهَ	410
مَنْ صَلَّى عَلَيَّ وَاحِدَةً صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ عَشْرًا	268
مَنْ صَلَّى مِنْكُمْ مِنَ اللَّيْلِ فَلْيَجْهَرْ بِقِرَاءَتِهِ	189, 206
مَنْ عَادَى لِيَ وَلِيًّا فَقَدْ آذَنَنِي بِالْحَرْبِ	196

184	مَنْ عَلِمَ ابْنَهُ الْقُرْآنَ نَظْرًا غَفَرَ اللَّهُ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ
175	مَنْ عَمِلَ بِمَا يَعْلَمُ وَرَثَهُ اللَّهُ مَا لَمْ يَعْلَمْ
517	مَنْ عَيَّرَ أَخَاهُ بِذَنْبٍ لَمْ يَمُتْ حَتَّى يَعْمَلَهُ
260	مَنْ فَطَّرَ صَائِمًا فِي رَمَضَانَ مِنْ كَسْبٍ حَلَالًا
495	مَنْ قَالَ إِذَا أَصْبَحَ مِائَةَ مَرَّةٍ ، وَإِذَا أَمْسَى مِائَةَ مَرَّةٍ
414	مَنْ قَالَ بَعْدَ الْفَجْرِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ، وَبَعْدَ الْعَصْرِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ
427	مَنْ قَالَ سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ وَبِحَمْدِهِ غُرِسَتْ لَهُ نَخْلَةٌ فِي الْجَنَّةِ
174	مَنْ قَالَ فِي الْقُرْآنِ بَرًّا بِهِ فَأَصَابَ فَقَدْ أَخْطَأَ
413	مَنْ قَالَ فِي ذُبُرِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَهُوَ ثَانٍ رَجُلَيْهِ قَبْلَ أَنْ يَتَكَلَّمَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ
420	مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ
323	مَنْ قَامَ لَيْلَتِي الْعِيدَيْنِ مُحْتَسِبًا لِلَّهِ لَمْ يَمُتْ قَلْبُهُ
183	مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ ، ثُمَّ مَاتَ قَبْلَ أَنْ يَسْتَظْهَرَهُ
169	مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ فَقَدْ اسْتَدْرَجَ النُّبُوَّةَ
168	مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ فَكَانَتْهُ اسْتَدْرَجَتْ النُّبُوَّةَ
246	مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ فَلْيَسْأَلِ اللَّهُ بِهِ فَإِنَّهُ سَيَجِيءُ أَقْوَامٌ
177	مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ وَتَعَلَّمَهُ وَعَمِلَ بِهِ
171	مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ وَعَمِلَ بِمَا فِيهِ
237	مَنْ قَرَأَ تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَأَلَمْ تَنْزِيلِ السَّجْدَةِ
187	مَنْ قَرَأَ حَرْفًا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ فِي صَلَاتِهِ
225	مَنْ قَرَأَ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ فَكَانَتْهُ قَرَأَ التَّوْرَةَ
215	مَنْ قَرَأَ فِي لَيْلَةٍ مِائَةَ آيَةٍ لَمْ يُحَاجَّهُ الْقُرْآنُ تِلْكَ اللَّيْلَةَ
237	مَنْ قَرَأَ فِي لَيْلَةٍ أَلَمْ تَنْزِيلِ السَّجْدَةِ وَتَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ
336	مَنْ كَانَتْ الْآخِرَةُ هَمَّهُ جَعَلَ اللَّهُ غِنَاهُ فِي قَلْبِهِ
75	مَنْ كَانَتْ لَهُ إِلَى اللَّهِ حَاجَةٌ أَوْ إِلَى أَحَدٍ مِنْ بَنِي آدَمَ
6	مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا
152	مَنْ لَمْ تَنْهَهُ صَلَاتُهُ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ
469	مَنْ مَاتَ لَا يُشْرِكُ بِاللَّهِ شَيْئًا لَمْ يَتَدَّ بِدَمٍ حَرَامٍ
194	مَنْ نَفَسَ عَنْ مُؤْمِنٍ كُرْبَةً مِنْ كُرْبِ الدُّنْيَا
448	مَنْ وَقَرَّ صَاحِبٌ بِدَعَاةٍ فَقَدْ أَعَانَ عَلَى هَدْمِ الْإِسْلَامِ
366	مِنْ عَلَامَةِ حُبِّ اللَّهِ ذِكْرُ اللَّهِ وَمِنْ عَلَامَةِ بُغْضِ اللَّهِ

346	ن	نَادَى رَجُلٌ ، فَقَالَ : يَا رَسُولَ اللَّهِ ، مَا الْإِيمَانُ ؟ قَالَ : «الْإِخْلَاصُ
138		نَهَانِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ أَقْرَأُ وَأَنَا رَاكِعٌ
334	و	وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَتَأْمُرَنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلَتَنْهَوُنَّ عَنِ الْمُنْكَرِ
219		وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا أَنْزَلَتْ فِي التَّوْرَةِ ، وَلَا فِي الْإِنْجِيلِ
434		{ وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى } قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ
236		وَدَدْتُ أَنَّمَا فِي قَلْبِ كُلِّ مُؤْمِنٍ - يَعْنِي تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمَلِكُ
473		وَنَظَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى مَلِكٍ مَاتَ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنْهُ رَأْسُهُ
105	هـ	هَجَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَهَجَرَتْ فَصَلَّيْتُ
144		هَذَا أَوْ أَنْ رَفَعَ الْعِلْمَ
149		هُوَ اخْتِلَاسٌ يَخْتَلِسُهُ الشَّيْطَانُ مِنْ صَلَاةِ الْعَبْدِ
376	ي	يَا أَبَا ذَرٍّ إِنَّ لِلْمَسْجِدِ تَحِيَّةً وَإِنَّ تَحِيَّةَ رَكَعَتَانِ
332		يَا عَائِشَةُ إِنَّ اللَّهَ إِذَا أَنْزَلَ سَطَوْتَهُ بِأَهْلِ نِعْمَتِهِ وَفِيهِمُ الصَّالِحُونَ
400		يَا عَائِشَةُ ذَرِينِي أَتَعْبُدِ اللَّيْلَةَ لِرَبِّي
98		يَبْعَثُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُنَادِيًا يُنَادِي
216		يَبْعَثُ اللَّهُ يَحْيَى بْنَ زَكَرِيَّا إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ بِخَمْسِ كَلِمَاتٍ
173		يَجِيءُ الْقُرْآنُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيَقُولُ يَا رَبِّ حَلِّهِ
208		يَجِيءُ الْقُرْآنُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَالرَّجُلِ الشَّاحِبِ
321		يَجِيءُ النَّبِيُّ وَمَعَهُ الرَّجُلَانِ وَيَجِيءُ النَّبِيُّ وَمَعَهُ الثَّلَاثَةُ
461		يُدْرُسُ الْإِسْلَامُ كَمَا يُدْرَسُ وَشَيْءُ التَّوْبِ
277		يَدْعُو اللَّهُ بِالْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يُوَفِّقَهُ بَيْنَ يَدَيْهِ
322		يُدْعَى الْمُؤْمِنُ لِلْحِسَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ، فَيَعْرَضُ عَلَيْهِ رَبُّهُ عَمَلَهُ
319		يُدْعَى نُوحٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيَقُولُ لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ يَا رَبِّ
204		يُضَاعَفُ عَمَلُ الْعَلَانِيَةِ إِذَا اسْتَنَّ بِعَامِلِهِ
127		يَعْجَبُ رَبُّكُمْ مِنْ رَاعِي غَنَمٍ فِي رَأْسِ شَطِيبَةٍ بِجَبَلٍ يُؤَدُّنُ بِالصَّلَاةِ
403		يُفْضَلُ أَوْ يُضَاعَفُ الذِّكْرُ الْخَفِيُّ الَّذِي لَا يَسْمَعُهُ الْحَفِظَةُ
182		يُقَالُ لِصَاحِبِ الْقُرْآنِ إِذَا دَخَلَ الْحَنَّةَ أَقْرَأُ وَأَصْعَدُ فَيَقْرَأُ
417		يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي وَأَنَا مَعَهُ إِذَا ذَكَرَنِي
304		يَقُولُ رَبِّكُمْ تَبَارَكَ وَتَعَالَى : يَا ابْنَ آدَمَ تَفَرَّغْ لِعِبَادَتِي
450		يَكُونُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ دَجَالُونَ كَذَّابُونَ يَأْتُونَكُمْ مِنَ الْأَحَادِيثِ

Prince of Songkla University
Pattani Campus

ภาคผนวก ค

Manuscript

Manuscript

The Takhrīj al-Ḥadīth Focusing on its Meaning in Thai in the Book of *Faḍā'il 'Amāl* by Shaykh al-Ḥadīth Mawlānā Muḥammad Zakarīyā

Chaowarit Ruangpratch

Ph.D (Candidate), Islamic Studies

College of Islamic Studies, Prince of Songkla University

ABSTRACT

The present research has the key objective of investigating into the sources of prophetic traditions (*Ḥadīth*) with their translation into Thai which are cited in *Faḍā'il 'Amāl*, a reputable religious treatise authored by Shaykh al-Ḥadīth Mawlānā Muḥammad Zakarīyā, and authenticating them. The method employed in conducting the study is the authentication of prophetic traditions (*Takhrīj al-Ḥadīth*), which is basically composed of the following steps: (i) copying the target traditions from a particular book and numbering them along with page number in which they are cited, (ii) investigating into the sources of the traditions found by consulting one of the concordances of prophetic narrations or the *Ḥadīth* indices, and (iii) authenticating and classifying the traditions based on verdicts given by *Ḥadīth* scholars who are categorically regarded moderate (*Mu'tadilīn*).

The findings are as follows:

Mawlānā Muḥammad Zakarīyā, fully named Muḥammad Zakarīyā al-Kandhlawī, was a prominent scholar who had notable expertise in the science of *Ḥadīth*. He was born in an eminent family of learned individuals who gained reputation through their activism for Islam, high levels of religious education, and knowledge in the Holy Qur'an. Mawlānā Muḥammad Zakarīyā was so strongly committed to the dedication of his life to the teaching of *Ḥadīth* and had expertise in this science that he received an honorary designation from Tablīghī Jamā'at as "*Shaykh al-Ḥadīth*," which literally means the scholar of prophetic traditions.

There were found a total of 441 prophetic traditions (*Ḥadīth*) with Thai translation in the treatise to authenticate. They were categorised into six classes: (i) authentic traditions (*Ḥadīth Ṣaḥīḥ*) with a number of 160 traditions (36.28%), (ii) fine traditions (*Ḥadīth Ḥasan*) with a number of 78 traditions (17.68%), (iii) weak traditions (*Ḥadīth Ḍa'īf*) with a number of 132 traditions (29.93%), (iv) very weak traditions (*Ḥadīth Ḍa'īf Jiddan*) with a number of 35 traditions (7.93%), (v) fabricated traditions (*Ḥadīth Mawdu'*) with a number of 25 traditions

(5.66%), and (vi) no-source traditions with a number of 11 traditions (2.49%), all of which are placed in two categories, i.e. the accepted category (*Maqbûl*) with a number of 238 traditions (53.96%) and the rejected category (*Mardûd*) with a number of 203 traditions (46.04%).

Faḍā'il 'Amāl, authored by Mawlānā Muḥammad Zakarīyā, is a collection of persuasive stories in relation to the significance and merits (*Faḍā'il*) of performing good works (*'Amāl*). Such a treatise is invariably found to be inclusive of weak, very weak, and fabricated traditions because of the authors' lenient standards in referring to weak traditions as proof for encouragement of performing good works. Mawlānā Muḥammad Zakarīyā was celebrated as an expert in the science of *Ḥadīth*. However, his work done in the purpose of enjoining good works was not absolutely free from those weak traditions, though found in a minimal proportion.

ตำราอิญหะดีษเฉพาะความหมายภาษาไทยในหนังสือคุณค่าของอะมาลของชัยคุลหะดีษ เมอลานา มุฮัมมัด ชะกะรียา

เชาวน์ฤทธิ เรื่องปราชญ์

นักศึกษาหลักสูตรปริญญาคุฏบะฮ์บัณฑิต สาขาวิชาอิสลามศึกษา

ภาควิชาอิสลามศึกษา วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาแหล่งที่มาและประเมินสถานภาพของหะดีษเฉพาะความหมายภาษาไทยในหนังสือคุณค่าของอะมาลของชัยคุลหะดีษ เมอลานา มุฮัมมัด ชะกะรียา วิธีดำเนินการวิจัย โดยใช้วิธีวิทยาการวิจัยทางการตำราอิญหะดีษ ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้ คัดลอกหะดีษจากหนังสือดังกล่าว พร้อมทั้งกำกับหมายเลขของหะดีษ และหมายเลขหน้าหนังสือที่ปรากฏหะดีษ ค้นหาแหล่งที่มาจากหนังสือคู่มือค้นหาหะดีษ หนังสือสารบัญหะดีษ ตรวจสอบสถานภาพจากคำตัดสินของบรรดาปราชญ์หะดีษ โดยยึดทัศนะของปราชญ์หะดีษสายกลาง (มุอฺตะดีลีน)

ผลการวิจัยพบว่า เมอลานา มุฮัมมัด ชะกะรียา มีชื่อเต็มว่า มุฮัมมัด ชะกะรียา อัลกันดะฮฺละวี เป็นปราชญ์ท่านหนึ่งที่เชี่ยวชาญหะดีษ เกิดเมื่อวันที่ 11 เดือนรอมฎอน ปีอิหฺเราะฮ์ศักราชที่ 1315 ตรงกับคริสต์ศักราช 1895 ที่เมืองกานดะฮฺละฮฺ อยู่ในเขตมุซ็อฟฟิร นะฆริ ประเทศอินเดีย ท่านเกิดในตระกูลของผู้ทรงความรู้ และเคร่งครัดในศาสนา เป็นตระกูลที่มีบรรพบุรุษล้วนแล้วแต่เป็นผู้มีชื่อเสียงในด้านการทำงานเพื่ออิสลาม การศึกษาวิชาศาสนาและอัลกุรอาน ท่านใช้ชีวิตในการสอน

หะดีษเป็นระยะเวลาอันยาวนานและมีความเชี่ยวชาญ จนได้รับการขนานนามจากกลุ่มมะอ์ดัตต์ ลิหมว่าเป็น “ซัยคุลหะดีษ” ซึ่งมีความหมายว่า ประมาจารย์ด้านหะดีษ

หะดีษที่ทำการตัดริจฎ์ทั้งหมดมีจำนวน 441 หะดีษ แบ่งออกเป็นหะดีษเศาะเหียะห์จำนวน 161 หะดีษ หรือ 36.50% หะดีษหะสันจำนวน 77 หะดีษ หรือ 17.46% หะดีษเงาะอ็อฟ จำนวน 132 หะดีษ หรือ 29.93% หะดีษเงาะอ็อฟญิดตัน จำนวน 35 หะดีษ หรือ 7.93% หะดีษเมากุ๊วะ จำนวน 25 หะดีษ หรือ 5.66% ไม่พบสายรายงานและสถานภาพของหะดีษ จำนวน 11 หะดีษ หรือ 2.49% ทั้งหมดอยู่ในข่ายหะดีษมักบูล จำนวน 238 หะดีษ หรือ 53.96% และอยู่ในข่ายมัรดูคจำนวน 203 หะดีษ หรือ 46.04%

หนังสือคุณค่าของอะมาลของซัยคุลหะดีษ เมาลานา มุฮัมมัด ชะกะรียา เป็นหนังสือแนวรวบรวมเรื่องราวที่เกี่ยวกับคุณค่าและความประเสริฐของการปฏิบัติศาสนกิจ (*Fada'i*) หนังสือในแนวนี้นักจะปรากฏหะดีษเงาะอ็อฟ เงาะอ็อฟญิดตัน และหะดีษเมากุ๊วะ สาเหตุเนื่องจากกฎเกณฑ์ของนักปราชญ์ในเรื่องของการนำหะดีษเงาะอ็อฟมาใช้เป็นหลักฐาน แม้ว่าเมาลานา มุฮัมมัด ชะกะรียา เป็นผู้ที่เชี่ยวชาญหะดีษท่านหนึ่ง แต่กระนั้นหนังสือของท่านก็ไม่ปลอดจากหะดีษประเภทเหล่านี้ แม้ว่าจะปรากฏในสัดส่วนที่น้อยชนิดก็ตาม

บทนำ

หะดีษ หมายถึง สิ่งที่พาดพิงถึงท่านนบี ﷺ ในทุกๆ ด้าน ทั้งที่เป็นคำพูด การกระทำ การยอมรับ คุณลักษณะทั้งในด้านสรีระและจริยะ ตลอดจนชีวประวัติของท่านทั้งก่อนและหลังการได้รับการแต่งตั้งให้เป็นนบี (Mustafa al-Siba'i, 1982 : 47)

หะดีษมีความสำคัญในสองสถานะด้วยกัน กล่าวคือ สถานะที่หนึ่งในฐานะเป็นตัวขยายความอัลกุรอานให้มีความกระจ่างชัดในแง่การปฏิบัติและในแง่อื่น ๆ สถานะที่สองในฐานะเป็นแหล่งที่มาแห่งบทบัญญัติอิสลามอันดับสองรองจาก จากความสำคัญดังกล่าวข้างต้น ทำให้หะดีษกลายเป็นศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่ศาสตร์หนึ่งในอิสลามศึกษา มีสาขาวิชาต่าง ๆ แดกออกมากกว่าหนึ่งร้อยสาขาวิชา อัลฮาซิมีย (584 ฮ.ศ.) ปราชญ์หะดีษคนหนึ่งได้กล่าวว่า “แม้ว่าคนๆ หนึ่งจะใช้ชั่วอายุของเขาเพื่อศึกษาวิชาหะดีษก็ไม่สามารถศึกษาได้ทั้งหมด” (al-Qasimi, 1987 : 44) ดังนั้น การศึกษาวิชาการที่เกี่ยวข้องกับหะดีษถือว่ามีความสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในแวดวงวิชาการอิสลามศึกษาในประเทศไทยนั้น ศาสตร์นี้ถือว่าเป็นศาสตร์ที่ต้องการการค้นคว้าอีกมาก

การตัดริจฎ์ เป็นศาสตร์แขนงหนึ่งในสาขาวิชาหะดีษ หมายถึง การชี้ถึงแหล่งที่มาของตัวบทหะดีษที่เป็นแหล่งปฐมภูมิ (Primary Sources) และการนำเสนอแหล่งที่มาดังกล่าว พร้อมแจกแจงสถานภาพของหะดีษเมื่อมีความจำเป็น (Bakkar, 1997 : 12) ซึ่งการตัดริจฎ์หะดีษ และวิชาที่

เกี่ยวข้องกับการตัดรีจัญหะดิส เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ในแวดวงวิชาการอิสลามศึกษา กล่าวคือ มุสลิมในยุคแรก ๆ ไม่มีความจำเป็นต่อการตัดรีจัญหะดิส เนื่องจากพวกเขามีความสัมพันธ์ที่แนบแน่นกับแหล่งที่มาเดิมของสุนนะฮฺจนกระทั่งในสมัยต่อมาได้มีนักวิชาการ (อุลามาอฺ) กลุ่มหนึ่งเรียบเรียงหนังสือวิชาการต่าง ๆ และได้ระบุตัวบทของหะดิสโดยมิได้บอกถึงที่มาและสถานภาพของหะดิส อาจเป็นเพราะรู้ดีว่าหะดิสต่าง ๆ นั้นเป็นที่รับรู้กันในหมู่มุสลิมในสมัยนั้น ๆ หรืออาจเป็นเพราะมีเจตนาที่ต้องการกระตุ้นให้ผู้อ่านได้ค้นคว้าหาแหล่งที่มาของหะดิส เมื่อเป็นเช่นนี้จึงมีนักปราชญ์หะดิสกลุ่มหนึ่งเห็นความจำเป็นในการตัดรีจัญหะดิส ตัวอย่างของนักปราชญ์กลุ่มแรก ๆ ที่ให้ความสนใจในการตัดรีจัญหะดิส เช่น อัลบัยฮะกี (458 ฮ.ศ.) อิบน์อัยมฺ อัลอัศบิฮานีย์ (430 ฮ.ศ.) อัลคอกูบ อัลบัฆดาดี (463 ฮ.ศ.) และ อัลฮาซิมีย์ (584 ฮ.ศ.) เป็นต้น (Bakkar, 1997 : 18)

กลุ่มญะมาอัตดับลิฆ เป็นกลุ่มที่กำลังแพร่หลายและมีอิทธิพลมากที่สุดกลุ่มหนึ่งในหมู่มุสลิมในปัจจุบัน แม้ว่ากลุ่มญะมาอัตดับลิฆจะถือกำเนิดในประเทศอินเดียโดยท่านเมอลานามุฮัมมัด อิลยาส กันดะฮฺละวี (ค.ศ.1885-1994) แต่ด้วยวิธีการทำงานเผยแพร่หลายอย่างที่โดดเด่นทำให้กลุ่มนี้ได้แพร่หลายอย่างรวดเร็วยังประเทศต่างๆ ในเอเชีย เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตะวันออกกลาง ยุโรป อเมริกา ออสเตรเลีย และแอฟริกา ส่วนในประเทศไทยนั้น กลุ่มญะมาอัตดับลิฆได้เข้ามาดำเนินงานเผยแพร่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2508 (ค.ศ. 1965) โดยเริ่มจากภาคเหนือก่อน แล้วต่อมาก็ได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วยังภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทย ปัจจุบันกลุ่มญะมาอัตดับลิฆมีศูนย์กลางอยู่ในทุกอำเภอ และตำบลที่มีประชากรมุสลิมอาศัยอยู่ (มะซาการี อาแคะ, 2543 : 107-108)

การทำงานเผยแพร่ของกลุ่มญะมาอัตดับลิฆนั้นได้ใช้หนังสือเล่มหนึ่งที่ชื่อว่า คุณค่าของอะมาล หรือ "*Fada'il 'A'mal*" ซึ่งเขียนโดยเมอลานามุฮัมมัด ชะกะรียา (ค.ศ. 1898-1982) เป็นแนวทางในการอบรมสั่งสอนและปฏิบัติ จนกล่าวได้ว่าหนังสือเล่มนี้ได้กลายเป็นหนังสือคู่มือที่สำคัญของกลุ่มญะมาอัตดับลิฆ จากความสำคัญดังกล่าวทำให้หนังสือเล่มนี้ได้รับความนิยมและแพร่หลายในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก มีผู้แปลเป็นภาษาต่าง ๆ รวมทั้งภาษาไทยซึ่งแพร่หลายและเป็นที่ยอมรับในหมู่มุสลิมโดยทั่วไป แต่เนื่องจากหนังสือเล่มนี้ผู้เขียนได้อ้างอิงตัวบทหะดิสไว้เป็นจำนวนมาก ตัวบทหะดิสส่วนใหญ่แม้ผู้เขียนจะได้อ้างถึงแหล่งที่มา แต่ก็ไม่สามารถให้ความเข้าใจที่ชัดเจนแก่ผู้อ่าน โดยเฉพาะผู้ที่ไม่มีความรู้ในวิชาหะดิสและไม่สามารถอ่านและเข้าใจภาษาอาหรับได้ เนื่องจากผู้แปลได้แปลเฉพาะส่วนที่เป็นตัวบทหะดิส ส่วนที่เกี่ยวข้องกับการอ้างอิงส่วนใหญ่มิได้แปล ซึ่งตัวบทหะดิสพร้อมความหมายข้างต้นได้มีผู้ศึกษาวิจัย และทำการตัดรีจัญหะดิสแล้ว แต่ยังคงเหลือในส่วนของหะดิสเฉพาะความหมายภาษาไทยที่ไม่มีตัวบทกำกับยังมีได้ทำการตัดรีจัญหะดิส ซึ่งผู้วิจัยทั้งสองได้มีข้อเสนอแนะว่า ควรมีการตัดรีจัญหะดิสที่มีเพียงคำแปลภาษาไทยในหนังสือคุณค่าของอะมาลเพิ่มเติม (อับดุลเลาะ หนุ่มสุข และอับดุลเลาะ การินา, 2547 : 197)

จากหลักการและเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่ามีความจำเป็นที่จะต้องทำการตัดทอนหรือหั่นเฉพาะความหมายภาษาไทยในหนังสือเล่มนี้เพิ่มเติม เพื่อให้ผู้อ่านโดยทั่วไปสามารถเข้าใจได้ และเพื่อให้หนังสือเล่มนี้เพิ่มคุณค่าทางวิชาการ เพิ่มประโยชน์ในการนำไปใช้ต่อไป และผู้วิจัยหวังว่างานวิจัยชิ้นนี้จะเป็นส่วนหนึ่งงานวิจัยที่มีประโยชน์ต่อวิชาการอิสลามศึกษาและต่อสังคมมุสลิมและต่อประเทศชาติโดยรวมต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ในการทำวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแหล่งที่มาและเพื่อประเมินสถานภาพของตัวบทภาษาอาหรับที่นำมาเทียบกับหะดีษเฉพาะความหมายภาษาไทยในหนังสือคุณค่าของอะมาล ของซัยคุลหะดีษ เมาลานา มุฮัมมัด ชะกะรียา

ความสำคัญและประโยชน์ของการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยคาดว่าจะได้รับประโยชน์ดังต่อไปนี้

1. จะได้ทราบแหล่งที่มาของหะดีษเฉพาะความหมายภาษาไทยในหนังสือคุณค่าของอะมาล ของซัยคุลหะดีษ เมาลานา มุฮัมมัด ชะกะรียา
2. จะได้ทราบสถานภาพของหะดีษ และสามารถแยกแยะหะดีษที่ถูกนำมาอ้างอิงในหนังสือคุณค่าของอะมาล ของซัยคุลหะดีษ เมาลานา มุฮัมมัด ชะกะรียา ว่าหะดีษบทใดเศาะเหียหะห์ หะดีษบทใดเงาะอ็อฟ และหะดีษบทใดเมาฎัวะ
3. จะได้ใช้เป็นคู่มือในการเรียนการสอนวิชาหะดีษในระดับปริญญาตรีและปริญญาโท และเป็นความรู้แก่ผู้สนใจทั่วไป และเป็นตำราทางวิชาการด้านอิสลามศึกษาในภาคภาษาไทยเพื่อให้มุสลิมและผู้สนใจทั่วไปที่ไม่สามารถอ่านภาษาอาหรับได้ สามารถเข้าใจศาสตร์ด้านอิสลามศึกษา อันจะนำมาซึ่งความสมานฉันท์ในสังคมต่อไป

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “ตัดทอนหรือหั่นเฉพาะความหมายภาษาไทยในหนังสือคุณค่าของอะมาล ของซัยคุลหะดีษ เมาลานา มุฮัมมัด ชะกะรียา” มีรูปแบบการวิจัย โดยการนำเสนอหะดีษจำนวน 441 หะดีษ ในสามขั้นตอนประกอบด้วย ขั้นตอนหนึ่ง เป็นการนำเสนอหะดีษเฉพาะความหมายภาษาไทยที่ปรากฏในหนังสือคุณค่าของอะมาล ขั้นตอนที่สอง เป็นการนำเสนอตัวบท

ภาษาอาหรับที่นำมาเทียบ และขั้นตอนที่สามเป็นการนำเสนอแบบตัดครึ่งญุ่หะดีษ (ระบุผู้บันทึกหรือผู้รายงาน) และยืนยันสถานภาพของหะดีษ

2. แหล่งข้อมูล

- 1) หนังสือหรือตำรา ได้แก่ หนังสือหรือตำราเกี่ยวกับการตัดครึ่งญุ่ที่เขียนเป็นภาษาอาหรับ สำหรับศึกษาเรื่องการตัดครึ่งญุ่
- 2) เอกสารวิจัย ได้แก่ หนังสือคุณค่าของอะมาลเรียบเรียงโดยชัยคุลหะดีษ เมาลานา มุฮัมมัด ชะกะเรีย สำหรับศึกษาแหล่งที่มาของหะดีษและสถานภาพของหะดีษ
- 3) หนังสือรวิาะฮ์ ได้แก่ หนังสือบันทึกหะดีษด้วยกับสายรายงานของผู้แต่ง สำหรับศึกษาแหล่งบันทึกหะดีษและกำหนดสถานภาพของหะดีษในหนังสือคุณค่าของอะมาล
- 4) หนังสืออื่นๆ ที่บันทึกหะดีษโดยการตัดสายรายงานของหะดีษ สำหรับศึกษาแหล่งที่มาของหะดีษที่ได้อ้างอิงไว้ในเอกสารวิจัย

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ก. แบบบันทึก

แบบบันทึก หมายถึง แบบบันทึกข้อมูลที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเอง โดยใช้รูปแบบเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า แบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่บันทึกข้อมูลหนังสือประกอบด้วย ชื่อผู้แต่ง ปีที่พิมพ์ ชื่อหนังสือ เมืองที่พิมพ์ และโรงพิมพ์ ส่วนการบันทึกข้อมูลสายรายงานและตัวบทหะดีษ และส่วนที่บันทึกข้อมูลหัวข้อเรื่องที่เกี่ยวข้องประกอบด้วยเนื้อหาของเรื่อง ระบุเล่มที่และเลขหน้า

ข. เอกสารวิจัย

เอกสารวิจัย คือ หนังสือคุณค่าของอะมาลของชัยคุลหะดีษ เมาลานา มุฮัมมัด ชะกะเรีย สำหรับศึกษาสายรายงานหลักของหะดีษในหนังสือคุณค่าของอะมาล

ค. คอมพิวเตอร์

คอมพิวเตอร์ใช้สำหรับรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับหะดีษที่ต้องการตัดครึ่งญุ่ ประกอบด้วยข้อมูลสายรายงาน ตัวบทหะดีษ และสถานภาพของหะดีษ โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป ได้แก่ อัลมัทตะบะฮ์ อัชชามีละฮ์ (Version 3) และอัลมัทตะบะฮ์ อัลอิสลามิยะฮ์

ง. เว็บไซต์

เว็บไซต์ที่แพร่หลายทางอินเทอร์เน็ต ใช้สำหรับรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการตัดครึ่งญุ่ ซึ่งค้นหาได้จากเว็บไซต์ต่างๆ ได้แก่ เว็บไซต์อดุรอร อัสสุนนียะฮ์ (www.dorar.net) เว็บไซต์อบนู บาซ (www.binbaz.org.sa) และเว็บไซต์อัลอัลบานี (www.alalbany.net) เป็นต้น

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัยแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 รวบรวมข้อมูลเรื่องความรู้เกี่ยวกับการตัดครีญ์หะดีษภายใต้หัวข้อเรื่อง ร่องและหัวข้อเรื่องย่อยตามลำดับความสำคัญและที่จำเป็น จากหนังสือและตำราที่เกี่ยวข้องกับการ ตัดครีญ์หะดีษ

ส่วนที่ 2 รวบรวมหะดีษเฉพาะความหมายภาษาไทยในหนังสือคุณค่าของอะมาล เพื่อทำการศึกษาวิเคราะห์ โดยคัดเลือกหะดีษเฉพาะที่มีแต่คำแปลภาษาไทยเท่านั้น ซึ่งเรียบเรียง หะดีษตามบทต่างๆ ของหนังสือ แต่เนื่องจากหะดีษที่มีแต่ความหมายไม่มีการกำกับหมายเลขหะดีษ ผู้วิจัยจึงเรียบเรียงตัวบทหะดีษโดยใช้ 2 หมายเลข หมายเลขที่ 1 เป็นหมายเลขของผู้วิจัย หมายเลขที่ 2 เป็นหมายเลขหน้าของหนังสือ ตัวอย่าง หะดีษที่ 1 หน้าที่ 25 หมายถึงหะดีษลำดับที่หนึ่งใน งานวิจัย หะดีษนี้ปรากฏในหน้าที่ 25 ของหนังสือคุณค่าอะมาล

ส่วนที่ 3 รวบรวมข้อมูลตัดครีญ์หะดีษที่ต้องการศึกษาวิเคราะห์ โดยดำเนินการ ตามลำดับความสำคัญของแต่ละเรื่องตามแนวทางตัดครีญ์ ดังนี้

1) การตัดครีญ์หะดีษแต่ละบทใช้แนวทางการตัดครีญ์ 2 แนวทาง ได้แก่ การ ตัดครีญ์โดยยึดคำสำคัญของตัวบทหะดีษ และการตัดครีญ์โดยยึดคำแรกของสำนวนหะดีษ ทั้งสอง แนวทางนี้ใช้หนังสือคู่มือค้นหาหะดีษจากหนังสือมุอญิม อัลมุพะฮุรอส ลิลอัลฟาฮฺ อัลหะดีษ หนังสือสารบัญหะดีษต่าง ๆ โปรแกรมที่ใช้คอมพิวเตอร์ คือ อัลมัทตะบะฮฺ อัชชามิละฮฺ และอัลมัท ตะบะฮฺ อัลอิสลามียะฮฺ ตลอดจนเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้องกับการตัดครีญ์หะดีษ

2) รวบรวมตัวบทและสายรายงานของหะดีษจากแหล่งรวิวะฮฺ โดยพิจารณาความ เหมือนของความหมายของหะดีษที่ปรากฏในหนังสือคุณค่าของอะมาลกับตัวบทหะดีษที่ได้จาก การตัดครีญ์ที่บันทึกในแหล่งรวิวะฮฺ และพิจารณาสายรายงานของหะดีษที่มาจากผู้รายงานคน เดียวกันที่เป็นมุตาบิอะฮฺ หรือสายรายงานอื่นที่รายงานหะดีษเดียวกันที่เป็นซาฮิดหรือชะวาฮิด

3) รวบรวมเพิ่มเติมข้อมูลเกี่ยวกับทัศนะของบรรดาอุละมาอ์ที่อธิบายลักษณะของ ตัวบทหะดีษเพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบการเปรียบเทียบระหว่างตัวบทหะดีษในเอกสารวิจัยกับตัว บทที่ปรากฏในแหล่งรวิวะฮฺ

5. การจัดกระทำข้อมูล

การจัดกระทำข้อมูลที่ได้จากการบันทึก เอกสารวิจัย และคอมพิวเตอร์ ได้ ดำเนินการตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

1) ข้อมูลที่ได้จากแบบบันทึกได้มีการตรวจสอบความถูกต้องและความเหมาะสม ของเนื้อหาตามลำดับความสำคัญของแต่ละบท กล่าวคือ ข้อมูลเกี่ยวกับการตัดครีญ์หะดีษ ผลการ ตัดครีญ์หะดีษ ตลอดจนข้อมูลเกี่ยวกับทัศนะอุละมาอ์

2) ข้อมูลที่ได้การใช้คอมพิวเตอร์ได้แยกตามลักษณะของข้อมูลออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่ ข้อมูลมุตาบะอะฮฺ โดยพิจารณาการคัดเลือกบนพื้นฐานของการอ้างอิงในหนังสือคุณค่าของอะมาล ข้อมูลมุตาบะอะฮฺหรือมุตาบิอาต โดยพิจารณาผู้ร่วมรายงานในรุ่นเดียวกันเป็นหลัก ข้อมูลซาฮิดหรือชะวาฮิดหะดีษ โดยพิจารณาตัวบทหะดีษเป็นที่ตั้ง ซึ่งจะถือว่าตัวบทหะดีษนั้นมีความเหมือนกันทั้งประโยคหรือส่วนหนึ่งของตัวบทหะดีษ ข้อมูลสายรายงานและสถานะของผู้รายงานหะดีษ โดยพิจารณาสายรายงานที่เป็นมุตาบะอะฮฺเป็นหลัก

6. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลจะดำเนินการ 3 ด้าน คือ ตัวบท สายรายงานและสถานภาพ

1) การวิเคราะห์ตัวบท

ผู้วิจัยมีเกณฑ์ในการนำตัวบทภาษาอาหรับที่นำมาเทียบ ดังนี้ ศึกษาวิเคราะห์ความเหมือน และความแตกต่างของหะดีษเฉพาะความหมายภาษาไทยที่ปรากฏในหนังสือคุณค่าของอะมาล กับตัวบทหะดีษจากหนังสือริวายะฮฺ ซึ่งจะยึดเอาตัวบทที่มีความหมายใกล้เคียงและสอดคล้องกับหะดีษเฉพาะความหมายภาษาไทยที่ปรากฏในเอกสารวิจัยมากที่สุด โดยจะพิจารณาจากความสอดคล้องของคำศัพท์ ความสอดคล้องของรูปประโยค และความสอดคล้องของผู้รายงานในกรณีที่ระบุว่ามีผู้ใดเป็นผู้รายงาน ผู้วิจัยจะยึดสายรายงานที่ถูกระบุไว้

2) การวิเคราะห์สายรายงาน

ก. ศึกษาวิเคราะห์สายรายงาน โดยยึดสายรายงานของหะดีษที่มีความใกล้เคียงกับความหมายของหะดีษที่ระบุไว้ในหนังสือคุณค่าของอะมาลเป็นหลัก กล่าวคือ หากหะดีษมีระบุผู้บันทึกเพียงคนเดียวเท่านั้น จะทำการวิเคราะห์สายรายงานของหะดีษนั้น และหากระบุผู้บันทึก 2 คนขึ้นไป จะยึดสายรายงานของหะดีษที่เหมือนกับตัวบทหะดีษในหนังสือริวายะฮฺเป็นที่ตั้ง

ข. ศึกษาวิเคราะห์สายรายงานของหะดีษจะดำเนินการศึกษาสถานะด้านคุณธรรมและความบกพร่องของผู้รายงานแต่ละท่านในสายรายงาน ยึดถือทัศนคติของนักวิจารณ์หะดีษที่ได้รับการยอมรับโดยมีหลักเกณฑ์ดังนี้

- ยึดทัศนคติของอุละมาอุมุตะดิลีน (ทัศนะเป็นกลาง) เป็นหลัก เช่น ทัศนะของอัลหาฟิซอิบนุ หัจญูร์ อัลอัศเกาะลานีย์ในหนังสือตะฮะซิบ อัลตะฮะซิบ (كتاب تهذيب التهذيب) หนังสือตกริบ อัลตะฮะซิบ (كتاب تقريب التهذيب) และหนังสือลีซานอัลมิฆาน (كتاب لسان المizan) ทัศนะของอัลหาฟิซ อัลชะชะบีย์ในหนังสือมิฆาน อัล อือติคาล (كتاب ميزان الاعتدال) ทัศนะของอัลหาฟิซ อัลมิฆชีฮ์ในหนังสือตะฮะซิบ อัลกะมาล (كتاب تهذيب الكمال) เป็นต้น

3) การวิเคราะห์สถานภาพของหะดีษ

การศึกษานำวิเคราะห์สถานภาพของหะดีษ โดยมีวิธีการวิเคราะห์ คือ

ก. หะดีษบันทึกโดยอัลบุคอรีย์และมุสลิมในหนังสือเศาะเหียหฺ์ และสายรายงานชะฮัษฺ เช่น หะดีษรายงาน โดยอชชาฟีอีย์ จากมาลิก จากนาฟิอฺ จากอิบนุ อุมร์ رضي الله عنهما จากท่านเราะสูลลอฮฺ ﷺ จะตัดสินเป็นหะดีษเศาะเหียหฺ์

ข. หะดีษบันทึกโดยอิหม่ามท่านอื่น ๆ จะทำการศึกษสถานภาพของหะดีษ และการเลื่อนฐานะของแต่ละหะดีษ เช่น หะดีษเศาะเหียหฺ์ลิฆอຍริศ และหะดีษหะสันลิฆอຍริศ ซึ่งจะใช้เทคนิคการวิเคราะห์ 2 ประเภท คือ การวิเคราะห์เชิงยืนยันและการวิเคราะห์เชิงสำรวจ

- การวิเคราะห์เชิงยืนยัน เป็นการตรวจสอบสายรายงานที่ถูกต้องในการกำหนดสถานภาพของหะดีษตามหลักการหะดีษหรือยืนยันสถานภาพของหะดีษที่ค้นพบ

- การวิเคราะห์เชิงสำรวจ เป็นการตรวจสอบสายรายงานเพื่อระบุสถานภาพของหะดีษแต่ละบท โดยการยึดทัศนะของอุละมาอฺเพียงอย่างเดียว ไม่มีการศึกษารายละเอียดของสายรายงาน ซึ่งเทคนิคการวิเคราะห์เชิงสำรวจจะใช้ในกรณีที่ผู้วิจัยไม่พบสถานะของผู้รายงาน ดังภาพประกอบ

4) การตัดสินสถานภาพของหะดีษแต่ละตัวบทโดยการตรึงหุ (ให้น้ำหนัก) พร้อมกับอธิบายสาเหตุของการตัดสินหะดีษอย่างชัดเจน

อนึ่ง กรณีที่ผู้วิจัยไม่พบตัวบทภาษาอาหรับที่จะนำมาเทียบกับหะดีษเฉพาะความหมายภาษาไทยที่ปรากฏในหนังสือคุณค่าของอะมาล ผู้วิจัยจะระบุว่า “ไม่พบตัวบทหะดีษ” และหากพบเพียงแค่ตัวบท ไม่พบทัศนะของนักวิชาการ ผู้วิจัยจะระบุว่า “ไม่พบสถานภาพของหะดีษ”

7. การนำเสนอข้อมูล

การนำเสนอผลการตัดริจญ์หะดีษโดยเรียงตามลำดับความสำคัญของหัวข้อประกอบด้วย หะดีษเฉพาะความหมายภาษาไทยที่ปรากฏในหนังสือคุณค่าของอะมาล ตัวบทหะดีษภาษาอาหรับที่นำมาเทียบ อธิบายสถานภาพของผู้รายงานหะดีษว่าอยู่ในระดับใด เช่น อิบฺนุสอรอยเราะฮฺ : صحايب جليل (al-'Asqalani, 1990 : 28) ซุอฺบะฮฺ เป็น อัลหัจญฺญาจ อัลบัสรียฺ : ثقة حافظ متقن (al-'Asqalani, 1994 : 4/345) เป็นต้น และการตัดริจญ์ตัวบทหะดีษ โดยดำเนินการดังนี้

1) ระบุชื่อนักปราชญ์ผู้บันทึกหะดีษ ปีที่พิมพ์หนังสือและหมายเลขกำกับหะดีษ เช่น al-Bukhari (1989 : 45) Muslim (1953 : 105) Abu Dawud (n.d. : 150) เป็นต้น

2) ระบุชื่อนักปราชญ์และชื่อหนังสือ (พร้อมระบุปีที่พิมพ์หนังสือ และหมายเลขหะดีษ) ในกรณีที่ใช้น้ำหนักมากกว่าหนึ่งเล่ม เช่น al-Bayhaqi ในซุอฺบุลอิมาน (2003 : 25)

3) ระบุสถานภาพหรือระดับของหะดีษ ซึ่งสถานภาพของหะดีษประกอบด้วย หะดีษเศาะเหียะห์ลัษฮาดีษ หะดีษเศาะเหียะห์ลัฆอัยริษ หะดีษหะสันลัษฮาดีษ หะดีษหะสันลัฆอัยริษ หะดีษเฎาะอ็ีฟ หะดีษเฎาะอ็ีฟญุดัน หะดีษเมาฎู๊วะ หะดีษที่ไม่พบตัวบท และหะดีษที่ไม่พบสถานภาพ

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องตำรัจญ์ตัวบทหะดีษเฉพาะความหมายภาษาไทยในหนังสือคุณค่าของอะมาลของชัยคุลหะดีษ เมอลานา มุฮัมมัด ชะกะรียา ผู้วิจัยขอสรุปผลการตำรัจญ์ ดังนี้

1. จำนวนตัวบทหะดีษที่ผู้วิจัยทำการตำรัจญ์มีจำนวนทั้งสิ้น 441 หะดีษ
2. มาตรฐานของตัวบทหะดีษเฉพาะความหมายภาษาไทยในหนังสือคุณค่าของ อะมาลสามารถแบ่งเป็น 2 ประเภท ดังนี้

2.1 แบ่งตามสถานภาพของหะดีษ ดังนี้

2.1.1 หะดีษเศาะเหียะห์ มีจำนวน 161 หะดีษ คิดเป็น 36.50% แบ่งออกเป็นสองชนิด ได้แก่

ก. หะดีษเศาะเหียะห์ลัษฮาดีษ มีจำนวน 82 หะดีษ

ข. หะดีษเศาะเหียะห์ลัฆอัยริษ มีจำนวน 79 หะดีษ

2.1.2 หะดีษหะสัน มีจำนวน 77 หะดีษ คิดเป็น 17.46% แบ่งออกเป็นสามชนิด ได้แก่

ก. หะดีษหะสันลัษฮาดีษ จำนวน 43 หะดีษ

ข. หะดีษหะสันลัฆอัยริษ จำนวน 29 หะดีษ

ค. หะดีษหะสันเศาะเหียะห์ จำนวน 5 หะดีษ

2.1.3 หะดีษเฎาะอ็ีฟ มีจำนวน 132 หะดีษ คิดเป็น 29.93%

2.1.4 หะดีษเฎาะอ็ีฟ ญุดัน มีจำนวน 35 หะดีษ คิดเป็น 7.93%

2.1.5 หะดีษเมาฎู๊วะ มีจำนวน 25 หะดีษ คิดเป็น 5.66%

2.1.6 หะดีษที่ไม่พบสายรายงานและสถานภาพของหะดีษ มีจำนวน 11 หะดีษ คิดเป็น 2.49%

2.2 แบ่งตามประเภทหะดีษในการนำไปใช้เป็นหลักฐาน สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ชนิด ได้แก่

2.2.1 หะดิสที่สามารถนำไปใช้เป็นหลักฐานได้กับทุกเรื่อง มีจำนวน 238 หะดิส คิดเป็น 53.96%

2.2.2 หะดิสที่สามารถนำไปใช้เป็นหลักฐานได้เฉพาะกับบางเรื่อง มีจำนวน 132 หะดิส คิดเป็น 29.93%

2.2.3 หะดิสที่ไม่สามารถนำไปใช้เป็นหลักฐานในทุกกรณี มีจำนวน 71 หะดิส คิดเป็น 16.09%

3. มาตรฐานในการอ้างอิงหนังสือ แบ่งตามที่ปรากฏในหนังสือรวบรวมหะดิสได้ดังนี้

3.1 หะดิสที่มีบันทึกในหนังสืออัลญามิอฺ มีจำนวน 66 หะดิส คิดเป็น 14.96% ประกอบด้วย

3.2 หะดิสที่มีบันทึกในหนังสืออัลศิหฺหาหฺ มีจำนวน 34 หะดิส คิดเป็น 7.70% ประกอบด้วย

3.3 หะดิสที่มีบันทึกในหนังสืออัศสุนัน มีจำนวน 125 หะดิส คิดเป็น 28.34% ประกอบด้วย

3.4 หะดิสที่มีบันทึกในหนังสืออัลมะसानีด มีจำนวน 106 หะดิส คิดเป็น 24.03% ประกอบด้วย

3.5 หะดิสที่มีบันทึกในหนังสืออัลมุศอนนัฟ มีจำนวน 6 หะดิส คิดเป็น 1.36% ประกอบด้วย

3.6 หะดิสที่มีบันทึกในหนังสืออะมัด อัลยามู วัลลัษละฮฺ มีจำนวน 2 หะดิส คิดเป็น 0.45% ประกอบด้วย

3.7 หะดิสที่มีบันทึกในหนังสืออัลพะฎอฮิล มีจำนวน 1 หะดิส คิดเป็น 0.22% ประกอบด้วย

3.8 หะดิสที่มีบันทึกในหนังสือนอกเหนือจากประเภทต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้น มีจำนวน 101 หะดิส คิดเป็น 22.90% ประกอบด้วย

อภิปรายผล

จากการวิจัยเรื่องตำริญญ์ด้วยหะดิสเฉพาะความหมายภาษาไทยในหนังสือคุณค่าของอะมาลของซัยคุลหะดิส เมอลานา มุฮัมมัด ชะกะรียา ผู้วิจัยขออภิปรายผลตามผลการวิจัยดังนี้

1. ผลการวิจัยพบว่า มาตรฐานของหะดิสในหนังสือคุณค่าของอะมาลจำแนกตามสถานภาพของหะดิสปรากฏหะดิสเศาะเหียะห์ จำนวน 161 หะดิส คิดเป็น 36.50% มากที่สุด

รองลงมา หะดิสญะอะฮ์ฟ มีจำนวน 132 หะดิส คิดเป็น 29.93% หะดิสหะสัน มีจำนวน 77 หะดิส คิดเป็น 17.46% หะดิสญะอะฮ์ฟญิดัน มีจำนวน 35 หะดิส คิดเป็น 7.93% หะดิสเมาฎีวะ มีจำนวน 25 หะดิส คิดเป็น 5.66% หะดิสที่ไม่พบสายรายงานและสถานภาพของหะดิส มีจำนวน 11 หะดิส คิดเป็น 2.49% ตามลำดับ

จากผลการวิจัยข้างต้น สามารถกล่าวได้ว่า ท่านเมอลานา มุฮัมมัด ชะกะรียา ให้ความสำคัญกับการนำหะดิสที่มีมาตรฐานอยู่ในระดับเศาะเหียะห์มาใช้เป็นหลักฐาน สอดคล้องกับอับดุลเลาะหฺนุ่มสุข และอับดุลเลาะ การินา ที่ได้ทำการศึกษาค้นคว้าหะดิสในหนังสือคุณค่าของอะมาลของชัยคุลหะดิสเมอลานา มุฮัมมัด ชะกะรียา ผลสรุปที่ได้คือ หะดิสเศาะเหียะห์มีจำนวนมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 55.45 ซึ่งถือว่าเกินกว่าครึ่งหนึ่งของจำนวนหะดิสที่ได้ทำการค้นคว้าทั้งหมด ซึ่งให้เห็นว่า ดั้วทหะดิส และหะดิสเฉพาะความหมายภาษาไทยที่ปรากฏในหนังสือคุณค่าของอะมาลฯ นั้น บรรจุหะดิสที่เป็นหะดิสเศาะเหียะห์มากที่สุด ดังกล่าวขอมแสดงถึงความเชี่ยวชาญของท่านเมอลานา มุฮัมมัด ชะกะรียา ในด้านวิชาการหะดิสในการคัดสรรหะดิสที่เศาะเหียะห์มาใช้เพื่อประกอบในการเป็นหลักฐาน

อย่างไรก็ตาม ปรากฏหะดิสอีกจำนวนหนึ่ง มีจำนวนถึง 133 หะดิส เป็นผลการวิจัยลำดับรองลงมา โดยคิดเป็น 29.93% ถือเป็นเกือบเศษหนึ่งส่วนสามของจำนวนหะดิสที่ได้ทำการค้นคว้าทั้งหมดที่เป็นหะดิสญะอะฮ์ฟ ซึ่งถือว่ามากพอสมควร ปรากฏในหนังสือของท่านเมอลานา มุฮัมมัด ชะกะรียา แต่กระนั้นก็ตาม จะพบว่าเป็นเรื่องปกติที่หนังสือในแนวนี้อาจจะไม่ปลอดจากหะดิสญะอะฮ์ฟ และเมาฎีวะ

ผลการวิจัยยังปรากฏอีกว่า หะดิสญะอะฮ์ฟญิดัน มีจำนวน 35 หะดิส คิดเป็น 7.93% หะดิสเมาฎีวะ มีจำนวน 25 หะดิส คิดเป็น 5.66% หะดิสทั้งสองสถานภาพเมื่อนำมารวมกันก็จะได้ 60 หะดิส คิดเป็น 13.60% ถือว่ามากพอสมควร การปรากฏหะดิสทั้งสองระดับนี้ในหนังสือของท่านเมอลานา มุฮัมมัด ชะกะรียา มีผลทำให้ความน่าเชื่อถือทางวิชาการในหนังสือของท่านลดต่ำลง อันเนื่องมาจากว่า หะดิสทั้งสองระดับนี้มีสาเหตุมาจากความบกพร่องในด้านคุณธรรมของผู้รายงาน ซึ่งหะดิสที่มีสาเหตุมาจากเหตุผลดังกล่าว ข่อมทำให้ความน่าเชื่อถือลดน้อยลง และหะดิสทั้งสองระดับนี้ยังไม่สามารถที่จะนำมาใช้เป็นหลักฐานได้ไม่ว่าจะในกรณีใดๆ ก็ตาม ทั้งในเรื่องศาสนา และคุณยา ซึ่งบรรดาอุละมาอ์ ต่างเห็นพ้องกันว่า หะดิสจำพวกนี้ไม่อนุญาตให้นำมาใช้เป็นหลักฐานในทุกกรณี

2. ผลการวิจัยพบว่า มาตรฐานของหะดิสในหนังสือคุณค่าของอะมาลจำแนกตามประเภทหะดิสในการนำไปใช้เป็นหลักฐาน พบว่า หะดิสที่สามารถนำไปใช้เป็นหลักฐานได้ มีจำนวน 238 หะดิส คิดเป็น 53.96% มากที่สุด รองลงมา คือ หะดิสที่สามารถนำไปใช้เป็นหลักฐานได้เฉพาะกับ

บางเรื่อง มีจำนวน 132 หะดีษ คิดเป็น 29.93% และหะดีษที่ไม่สามารถนำไปใช้เป็นหลักฐานในทุกกรณี มีจำนวน 71 หะดีษ คิดเป็น 16.09% ตามลำดับ

จากผลการวิจัยข้างต้น สามารถกล่าวได้ว่า ท่านเมอลานา มุฮัมมัด ชะกะเรีย ให้ความสำคัญกับการนำหะดีษที่ได้มาตรฐานมาใช้เป็นหลักฐานได้เกินกว่าครึ่งหนึ่งของจำนวนหะดีษที่ทำการตัดริจฎ์ ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น และปรากฏหะดีษอีกจำนวนหนึ่ง มีจำนวนถึง 132 หะดีษ เป็นผลการวิจัยลำดับรองลงมา โดยคิดเป็น 29.93% ถือเป็นเกือบเศษหนึ่งส่วนสามของจำนวนหะดีษที่ได้ทำการตัดริจฎ์ทั้งหมดที่เป็นหะดีษเถาะอิฟ ซึ่งถือว่ามากพอสมควร อย่างไรก็ตาม บรรดาปราชญ์มีข้อคิดเห็นที่แตกต่างกันในการนำหะดีษเถาะอิฟมาใช้เป็นหลักฐานแบ่งออกได้เป็นสามกลุ่มคือ *กลุ่มที่หนึ่ง* อนุญาตให้นำหะดีษเถาะอิฟไปใช้เป็นหลักฐานได้ในทุก ๆ เรื่องที่เกี่ยวกับเรื่องศาสนา เช่น อะกีดะฮ์ อิบาดะฮ์ หุก่มหะกัม เรื่องราวต่าง ๆ คุณค่าของอะมัล การสนับสนุนให้ทำความดี และห้ามปรามทำความชั่ว อุละมาอ์กลุ่มนี้ได้แก่ อิหม่ามอะบูหะนีฟะฮ์ อิหม่ามอะหมัด เป็น หันบัล อิหม่ามอัชชูรอเราะฮ์มาน เป็น มะฮฺดีษ และท่านอื่น ๆ ที่มีความเห็นเหมือนกัน ซึ่งเหตุผลของอุละมาอ์กลุ่มนี้ได้แก่ หะดีษเถาะอิฟมีฐานะดีกว่าการใช้หลักการกียาส (อนุมาน) และความคิดของคนใดคนหนึ่ง (al-Qasimi, 1961 : 93) *กลุ่มที่สอง* ไม่อนุญาตนำหะดีษเถาะอิฟมาใช้เป็นหลักฐานที่เกี่ยวกับทุก ๆ เรื่องของศาสนาโดยเด็ดขาด (al-Suyuti, 1964 : 1/196) การปฏิบัติของอุละมาอ์กลุ่มนี้ตรงกันข้ามกับอุละมาอ์กลุ่มแรกโดยสิ้นเชิง ซึ่งอุละมาอ์กลุ่มนี้ได้แก่ อิหม่ามอัลบุกอรีย์ อิหม่ามมุสลิม ชะฮฺยา เป็น มะอีน อะบูบักร์ อิบน์ อัลอะรอบีย์ (al-Suyuti, 1964 : 1/196) อิบน์หะซิม อะบูฮาเมาะฮ์ และอัชเชาวกานีย์ (al-Qasimi, 1961 : 94) โดยที่เหตุผลของอุละมาอ์กลุ่มนี้คือ หะดีษเศาะหีหะฮ์และหะดีษหะซันที่กล่าวถึงเรื่องเกี่ยวกับศาสนามีมากมายเพียงพอต่อการนำไปใช้เป็นหลักฐานได้ และที่สำคัญคือ การยืนยันหุก่ม ของแต่ละเรื่องเกี่ยวกับศาสนาก็ต้องมาจากหะดีษเศาะหีหะฮ์และหะดีษหะซัน ไม่ใช่มาจากหะดีษเถาะอิฟ (al-Qasimi, 1961 : 94) และกลุ่มสุดท้าย *กลุ่มที่สาม* อนุญาตให้นำหะดีษเถาะอิฟเป็นหลักฐานและปฏิบัติตามได้เฉพาะหะดีษเถาะอิฟที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าของอะมัล การสนับสนุนให้ทำความดีและห้ามปรามทำความชั่ว และเกี่ยวกับเรื่องที่เป็นหุก่มสุนัต กลุ่มนี้แบ่งออกเป็น 2 ทศนะ *ทศนะที่ 1* มีความเห็นว่าอนุญาตให้นำหะดีษเถาะอิฟไปใช้เป็นหลักฐานและปฏิบัติตามได้เฉพาะที่เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวเท่านั้น โดยไม่มีเงื่อนไขใด ๆ *ทศนะนี้* เป็นทศนะของอิบนุ อัลมุบาร็อก สุฟยาน อัชเชารีย์ ซุฟยาน เป็น อัยยนะฮ์ และอัลฮาฟิซ อัชชะกอวีย์ (al-Qasimi, 1961 : 94) *ทศนะที่ 2* อนุญาตให้นำหะดีษเถาะอิฟเป็นหลักฐานและปฏิบัติตามที่เกี่ยวกับคุณค่าของอะมัล การสนับสนุนให้ทำความดีและห้ามปรามการทำความชั่ว และสิ่งที่เป็นหุก่มสุนัตเท่านั้น โดยมีเงื่อนไข 3 ประการดังนี้ ประการแรก หะดีษนั้นต้องไม่ใช่เป็นหะดีษเถาะอิฟชนิดต้น (อ่อนมาก) ประการที่สอง เนื้อหาของหะดีษเถาะอิฟที่กล่าวถึงเรื่องที่เกี่ยวข้องนั้นต้อง

สอดคล้องกับหลักการทั่วไปของศาสนา (อัลกุรอานและอัลหะดีษ) ประการที่สาม ไม่ยึดมั่นว่าเป็นหะดีษที่มาจากท่านนบี ﷺ จริง แต่เป็นการปฏิบัติในลักษณะเพื่อไว้เท่านั้น (al-'Asqalani, 1405 : 24) ทักษะนี้เป็นทักษะของอิบนุหะญูร อัลอัศเกาะลานีย์

จากบรรดาทักษะต่างๆ ในการนำหะดีษฎะอ์ฟมาใช้เป็นหลักฐานข้างต้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่าท่านเมอลานา มุฮัมมัด ชะกะรียา ยึดทักษะของกลุ่มที่สาม กล่าวคือ อนุญาตให้นำหะดีษ ฎะอ์ฟมาใช้เป็นหลักฐานได้ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการสนับสนุนให้กระทำความดี และสั่งห้ามให้ละเว้นความชั่ว ด้วยกับเหตุผลที่ว่า ตัวบทหะดีษที่อยู่ในระดับฎะอ์ฟที่ปรากฏในหนังสือของท่านนั้น เป็นหะดีษฎะอ์ฟที่มีจำนวนมากพอสมควร โดยที่หนังสือของท่านก็จัดอยู่ในประเภทหนังสือ "อัตรณ์บัตร์ฮิบ" ซึ่งหมายถึง หนังสือในแนวการสั่งใช้ให้ทำความดี และสั่งห้ามให้ทำความชั่ว จึงไม่เป็นการแปลกที่หะดีษที่ฎะอ์ฟจะปรากฏในหนังสือของท่าน

ผู้วิจัยมีความเห็นอีกประการหนึ่งว่า สิ่งหนึ่งที่เป็นแรงผลักดันประการสำคัญสำหรับท่านเมอลานา มุฮัมมัด ชะกะรียา ในการที่จะนำเสนอตัวบทหะดีษต่างๆ มาโดยท่านปรารถนาในอันที่จะสนองตอบคำสั่งของท่านเราะฮูล (คือลฯ) และหวังถึงความประเสริฐของผู้รายงานหะดีษ ดังที่ท่านได้กล่าวว่า

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ "بَلِّغُوا عَنِّي وَلَوْ آيَةً وَحَدَّثُوا عَنِّي بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَا حَرَجَ وَمَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ"

ความว่า “ท่านทั้งหลายจงเผยแพร่จากฉันแม้เพียงหนึ่งอายะฮ์ (เพียงน้อยนิด) ก็ตาม และจงรายงานจากบনীอิสรออิล โดยมีต้องวิตกกังวลใดๆ และผู้ใดโกหกต่อฉัน เขาก็จงเตรียมที่นั่งของเขาในไฟนรก”

(หะดีษบันทึกโดยอัลบุคอรี, 1997 : 3461)

ท่านเราะฮูลได้กล่าวขอพรให้กับบรรดาผู้รายงานหะดีษ โดยกล่าวว่า

نَضَرَ اللَّهُ امْرَأً سَمِعَ مَقَالَاتِي فَوَعَاَهَا وَحَفِظَهَا وَبَلَّغَهَا فُرُبَّ حَامِلٍ فَقِهِ إِلَى مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ

ความว่า “ขออัลลอฮ์ทรงโปรดประทานความสดชื่นและความสวยงามให้แก่บุคคลหนึ่งที่เขาได้ยินคำพูดของฉัน มีความเข้าใจ แล้วเขาก็จดจำ และนำมันไปรายงานต่อ (ยังผู้อื่น) ซึ่งบางครั้งผู้ที่รายงานได้รายงานให้กับผู้ที่มีความเข้าใจมากกว่าเขา” (หะดีษบันทึกโดยอัคริมมีซีหฺ หะดีษหมายเลข 2656)¹

¹ อัคริมมีซีหฺ ระบุว่า เป็นหะดีษหะสันเศาะเหียหฺ

ท่านเราะสูลได้กล่าวไว้ในหะดีษอีกบทหนึ่งว่า

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَوْلَى النَّاسِ بِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَكْثَرُهُمْ عَلَيَّ صَلَاةً

ความว่า แท้จริงท่านเราะสูล (คือล๑) กล่าวว่า “ผู้ที่ดีที่สุดต่อข้าพเจ้าในวัน
กิยามะฮ์นั้น คือผู้ที่กล่าวเศาะลาตต่อข้าพเจ้ามากที่สุด”

(หะดีษบันทึกโดยอัคริมิซีย์ หะดีษหมายเลข 484)¹

หะดีษบทนี้ที่ท่านอบูฮาติม ได้กล่าวถึงหะดีษบทนี้ว่า “หะดีษบทนี้บอกถึงความประเสริฐ
ของนักหะดีษเนื่องจากไม่มีหมู่ชนใดในประชาชาตินี้กล่าวเศาะลาตต่อท่านนบีมากกว่าบรรดานัก
หะดีษ” (Ibn Hibban, Sahih Ibn Hibban : 1/84)

จากหะดีษต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้น จึงไม่แปลกใจเลยว่าเหตุผลใดที่ท่านเมอลานา มุฮัมมัด
ชะกะรียา ถึงได้มีความพยายามที่จะนำเสนอด้วยบทหะดีษต่างๆ มาบรรจุไว้ในหนังสือของท่าน โดย
ท่านมีความหวังถึงภาคผลที่จะได้รับที่ท่านเราะสูลได้สัญญาไว้นั่นเอง

3. ผลการวิจัยพบว่า มาตรฐานในการอ้างอิงหนังสือ แบ่งตามที่ปรากฏในหนังสือรวบรวม
หะดีษ พบว่า หะดีษที่มีบันทึกในหนังสืออัสนัน มีจำนวน 125 หะดีษ คิดเป็น 28.34% มากที่สุด
รองลงมาคือ หะดีษที่มีบันทึกในหนังสืออัลมะसानิด มีจำนวน 106 หะดีษ คิดเป็น 24.03% หะดีษที่
มีบันทึกในหนังสือนอกเหนือจากประเภทต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้น มีจำนวน 101 หะดีษ คิดเป็น
22.90% หะดีษที่มีบันทึกในหนังสืออัลญามิอฺ มีจำนวน 66 หะดีษ คิดเป็น 14.96% หะดีษที่มีบันทึก
ในหนังสืออัลศิหฺาหฺ มีจำนวน 34 หะดีษ คิดเป็น 7.70% หะดีษที่มีบันทึกในหนังสืออัลมุซอแนฟ มี
จำนวน 6 หะดีษ คิดเป็น 1.36% หะดีษที่มีบันทึกในหนังสืออะมัด อัลยามู วัลลัษษะฮฺ มีจำนวน 2
หะดีษ คิดเป็น 0.45% และหะดีษที่มีบันทึกในหนังสืออัลพะฎอฮฺิล มีจำนวน 1 หะดีษ คิดเป็น
0.22% ตามลำดับ

จากผลการวิจัยข้างต้น สามารถกล่าวได้ว่า หะดีษเฉพาะความหมายภาษาไทยที่ปรากฏใน
หนังสือคุณค่าของอะมาลนั้น ส่วนใหญ่ถูกบันทึกในหนังสือสุนัน ดังกล่าว สอดคล้องกับ
สถานภาพของหะดีษที่สรุปผลมาข้างต้น ซึ่งจะเห็นว่ามาตรฐานของหะดีษส่วนใหญ่เป็นหะดีษ
เศาะหีหะฮ์ ซึ่งหะดีษที่ปรากฏในหนังสือสุนันส่วนใหญ่ก็จะเป็นหะดีษที่มีมาตรฐานทั้งในระดับที่
เศาะหีหะฮ์ และหะสัน อย่างไรก็ตาม ด้วยบทหะดีษที่ปรากฏในหนังสือของท่านเมอลานา มุฮัมมัด
ชะกะรียา นั้นปรากฏในการบันทึกในหนังสือที่หลากหลายมาก ตำราที่ท่านเมอลานา มุฮัมมัด
ชะกะรียา นำหะดีษมาอ้างอิงนั้น บางส่วนไม่เป็นที่รู้จัก บางส่วนเป็นที่รู้จักแต่ไม่นิยมนำมาใช้

¹ อัคริมิซีย์ ระบุว่า เป็นหะดีษหะสัน

อ้างอิง อันเนื่องมาจากสถานภาพของหะดีษที่ปรากฏในหนังสือเหล่านั้นไม่อยู่ในชั้นที่เศาะหียะห์ ด้วยกับสาเหตุนี้ จึงทำให้ปรากฏหะดีษที่อยู่ในระดับฐานะอิฟติดัณ และเมาฎัวะ อยู่เป็นจำนวนหลายหะดีษ ย่อมส่งผลทำให้หนังสือของท่านได้รับการวิจารณ์อย่างรุนแรงถึงการนำหะดีษที่ไม่ได้มาตรฐานดังกล่าวมาบรรจุไว้ในหนังสือของท่าน

อนึ่ง สิ่งหนึ่งที่ผู้วิจัยประสบในขณะที่ทำการศึกษาวิจัย คือ เป็นการยากมากที่จะหาตัวบทหะดีษ เพราะบางครั้งการแปลหะดีษหรือความหมายของหะดีษ เป็นเพียงส่วนหนึ่งของตัวบท บางส่วนเป็นการแปลเฉพาะความหมายโดยรวม ทำให้เป็นการยากแก่ผู้วิจัยที่จะค้นหาตัวบทของหะดีษ ดังนั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การจะนำเสนอหะดีษควรให้ความสำคัญกับตัวบท หรือไม่ก็อ้างอิงตามหลักการที่ถูกต้องว่านำมาจากแหล่งใด และควรระบุให้ชัดเจน ไม่เช่นนั้นแล้วจะมีผลทำให้หนังสือต่างๆ ที่เรียบเรียงออกมามีมาตรฐานที่ไม่เป็นที่ยอมรับในแวดวงวิชาการ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะที่ได้รับจากการวิจัย

1. ควรให้ความสำคัญกับหะดีษที่มีมาตรฐาน และได้รับการยอมรับจากนักปราชญ์เท่านั้น และไม่ควรรใช้หะดีษที่ไม่มีมาตรฐานเพื่อนำมาใช้หรือเผยแพร่
2. ควรให้มีการศึกษาวิจัยตัวบทหะดีษในหนังสือต่างๆ ในรูปแบบตำริจัญ โดยเฉพาะหนังสือที่ใช้เรียน และหนังสือที่นักวิชาการนิยมนำไปใช้อ้างอิง หรือใช้ในการบรรยาย สัองสอนบุคคลทั่วไป

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ควรทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์เรื่องเล่าที่ปรากฏในหนังสือคุณค่าของอะมาล ของชัยคุลหะดีษ เมอลานา มุฮัมมัด ชะกะรียา”